

Barnets bästa – enligt vem?

- En rättssociologisk studie om hur begreppet barnets bästa tolkas och tillämpas i familjerättsliga processer

Av: Marielle Eilts och My Erdfelt

Lund Universitet
Socialhögskolan
SOPA63
Vt-10

Handledare: Carina Tigervall

ABSTRACT

Authors: Marielle Eilts and My Erdfelt

Title: Best interests of the child – According to whom? – A legal sociology study on how the child's best interests is defined and applied in family law proceedings. [translated title]

Supervisor: Carina Tigervall

Assessor: Anna Angelin

According to the Convention on the Rights of the Child (CRC) in all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child should be a primary consideration (CRC article 3 p. 1). However, it is not regulated in the law or in CRC what is considered to be the child's best interest. Instead, it is stressed as a general and overarching principle. With this in mind, the aim was to investigate how the family law and the district court define the child's best interests and how they apply it in their work. The purpose of this paper was also to describe the factors underlying the decisions concerning custody, residence and contact and to find out how a custody case works. The study also intended to look into the child's participation in family law proceedings and to see how much the child's will is taken into consideration. The investigation was based on legal sociology and was linked to the theoretical concept of discretion. The interviews were based on a vignette study with additional semistructured questions. The main outcome of the investigation was that, according to the social workers, there are different ways to define the child's best interests and the district court needs a clearer perspective of children in family law proceedings.

Keywords: *the child's best interests, child, divorce, custody and family law.*

Nyckelord: *vårdnadsutredning, vårdnadstvist, barnets bästa, familjerätt samt barn och vårdnad.*

FÖRKORTNINGAR

BBIC	Barns behov i centrum
BO	Barnombudsmannen
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta nationerna
FoU	Forskning och utveckling
HD	Högsta domstol
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SoL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens offentliga utredningar

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD

1. INLEDNING	7
1.1 PROBLEMFORMULERING	8
1.2 SYFTE	9
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR	9
1.4 BEGREPPSDEFINITIONER	9
1.4.1 Familjerätt	9
1.4.2 Familjerättssekreterare	9
1.4.3 Vårdnad	9
1.4.4 Boende	9
1.4.5 Umgänge	9
1.4.6 Samarbetssamtal	10
1.4.7 Interimistiskt beslut	10
1.4.8 Snabbupplysningar	10
2. TIDIGARE FORSKNING	10
2.1 FORSKNING KRING VÅRDNAD OCH VÅRDNADSTVISTER	10
2.2 FORSKNING KRING BARNES DELTAGANDE	11
2.3 FORSKNING KRING BARNETS BÄSTA	12
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	13
3.1 RÄTTSSOCIOLOGI	13
3.2 HANDLINGSUTRYMME	15
4. METOD	16
4.1 LITTERATURINHÄMTNING	16
4.2 URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR	17
4.3 VAL AV METOD	17
4.3.1 Vinjettstudie	17
4.3.2 Semistrukturerad intervju	18
4.4 METODENS FÖRTJÄNSTER OCH BEGRÄNSNINGAR	18
4.4.1 Metodens tillförlitlighet	19
4.5 GENOMFÖRANDE OCH BEARBETNING AV INTERVJUER	20
4.5.1 Resultatets tillförlitlighet	20
4.6 ARBETSFÖRDELNING	20
4.7 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	20
5. BAKGRUND	21
5.1 UTVECKLING AV BARNES RÄTTIGHETER	21
5.2 BARNKONVENTIONEN	22
5.3 FÖRÄLDRABALKEN	23
5.4 PROCESSEN VID EN VÅRDNADSTVIST	25

6. RESULTAT OCH ANALYS.....	26
6.1 SAMARBETSSAMTAL	26
6.1.1 Barnsamtal i samarbetssamtal	29
6.2 BARNSAMTAL I VÅRDNADSUTREDNINGAR	30
6.2.1 Barngrupp	32
6.3 BBIC – BARNES BEHOV I CENTRUM	33
6.4 BARNETS BÄSTA.....	35
6.4.1 Definitioner av barnets bästa	35
6.4.2 Barnets vilja	38
6.4.3 Barnets rätt till umgänge.....	40
6.5 FAMILJERÄTTSSEKRETERARNAS SYN PÅ TINGSRÄTTEN	44
6.6 UTMANINGAR INOM DET FAMILJERÄTTSLIGA ARBETET	46
6.7 FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING	48
7. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	51
REFERENSLISTA	54
BILAGA 1 – INFORMATIONSBREV	57
BILAGA 2 - VINJETT.....	58

FÖRORD

Vi vill rikta ett varmt tack till de familjerättssekreterare som deltagit i undersökningen. Vi uppskattar att Ni delgivit oss av Era värdefulla personliga och professionella erfarenheter inom området. Utan Er insats hade inte denna uppsats varit möjlig att genomföra.

Lund 2010

Marielle Eilts och My Erdfelt

1. INLEDNING

År 2009 skiljde sig 22 211 föräldrar, samma år var närmre 7 400 barn aktuella i vårdnadsboende- och/eller umgängesutredningar (Socialstyrelsen, 2010). Som statistiken visar så påverkas många barn av föräldrars skilsmässa vilket gör att det känns angeläget att undersöka hur barnperspektivet förvaltas inom familjerätten och hur en vårdnadstvist går till.

År 1998 förändrades föräldrabalken (FB) så att gemensam vårdnad blev utgångspunkten vid alla beslut gällande vårdnadstvister. Lagändringen gav även domstolen möjlighet att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Detta innebar att även om en förälder bestred gemensam vårdnad fick domstolen besluta till det om det ansågs vara det bästa för barnet. Vid denna tidpunkt infördes också portalparagrafen 6 kap. 2 a § om barns bästa. Dock trädde nya bestämmelser i FB kraft den 1 juli 2006 om vårdnad, boende och umgänge efter prop. 2005/06:99, som innebar att portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § ändrades för att fokusera mer på barnets bästa. Efter lagändringen i portalparagrafen skulle barnets bästa vara avgörande för alla beslut som rörde vårdnad, boende och umgänge. Inga andra intressen fick längre gå före barnets bästa, som t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders önskan till kontakt med barnet. Ur paragrafen framgick det även att hänsyn skulle tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

FB 6 kap. 2 a § Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen först bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

I propositionen till 2006 års lagförändring förklarades att gemensam vårdnad i de allra flesta fall var, ur barnets synvinkel, en mycket bra vårdnadsform och att den möjlighet som infördes år 1998, som gav domstolarna möjlighet att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja, bör finnas kvar. I propositionen framhölls dock att det inte fick beslutas slentrianmässigt om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja, utan förälderns motstånd till gemensam vårdnad skulle tas på allvar (prop. 2005/06:99). Propositionen visade att domstolarna ofta drog nytta av möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja.

Propositionen hänvisar till en undersökning¹ som visar att i nästan hälften av de fall där föräldrarna tvistade om vårdnaden dömde domstolen till gemensam vårdnad mot en förälders vilja. En vanlig motivering till besluten var att samarbetssvårigheterna inte ansågs vara så allvarliga att föräldern kunde anses vara olämplig som vårdnadshavare. Efter lagändringarna i juli 2006 fördes samarbetssvårigheter upp som en anledning till att bryta den gemensamma vårdnaden. Domstolen skulle ta ställning till om vårdnaden skulle vara gemensam eller om den skulle anförtros åt en förälder enligt ett nytt tillägg i 6 kap. 5 § 2 st. FB, som fäste särskilt stor vikt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. År 2007 dömde HD i ett fall till ensam vårdnad för mamman enbart grundat på föräldrarnas samarbetssvårigheter². Domen blev prejudicerande och därmed vägledande för andra liknande fall.

2006 års lagändringar syftade således till att stärka barnets perspektiv och till att uttrycka barnets bästa ännu tydligare i lagtexten (prop. 2005/06:99). Vad som är barnets bästa skiftar i varje enskilt fall och en bedömning måste göras utifrån de individuella förhållandena vilket är anledningen till att begreppet barnets bästa inte har givits någon exakt definition. Med anledning av detta väcktes intresset att undersöka hur begreppet barnets bästa förvaltas i dess praktiska tillämpning. Frågor uppstod kring hur familjerättssekreterare definierar barnets bästa, hur de arbetar efter det samt hur tingsrätten förhåller sig till begreppet. Intresset väcktes för att undersöka om det föreligger några skillnader i synsätt mellan de olika instanserna, och hur det i så fall påverkar samarbetet, samt vilka konsekvenser det i så fall kan bli för barnet.

1.1 PROBLEMFORMULERING

Av barnkonventionen framgår det att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska barnets bästa komma i främsta rummet (Barnkonventionen artikel 3 p. 1). Dock framhåller inte svensk lagstiftning eller Barnkonventionen någon exakt definition av vad som anses vara barnets bästa. Istället framhålls det som en allmän och övergripande princip. Detta väcker frågor kring hur begreppet barnets bästa tillämpas i praktiken och om tolkningen påverkas av olika yrkesroller och utbildningsbakgrunder. Om det föreligger skillnader i tolkningen, hur påverkar det i så fall samarbetet mellan tingsrätt och familjerätt i frågor gällande barns bästa?

---

¹ Undersökning gjord av ”2002 år vårdnadskommitté” som var en parlamentariskt sammansatt kommitté vars uppdrag bl.a. bestod av att utvärdera 1998 års reform om vårdnad, boende och umgänge.

² Se NJA 2007 s. 382.

1.2 SYFTE

Uppsatsen ämnar undersöka vilka faktorer som ligger till grund för beslut rörande vårdnad, boende och umgänge, samt att undersöka familjerättssekreterares syn på barns deltagande i denna process. Syftet besvaras genom att följande frågeställningar undersöks.

1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR

- Vilka faktorer ligger till grund för beslut rörande vårdnadsutredningar, och vilka riktlinjer finns för att beakta rättssäkerheten?
- Hur ser familjerättssekreterare på barns delaktighet i familjerättsliga processer?
- Vad anser familjerättssekreterare vara *barnets bästa*, och hur arbetar de efter det?

1.4 BEGREPPSDEFINITIONER

Nedan följer en beskrivning över centrala begrepp som kommer användas i den fortsatta framställningen av uppsatsen.

1.4.1 Familjerätt

En del av civilrätten, som reglerar familjens rättsställning och dess inbördes rättigheter och skyldigheter. Familjerättens arbete syftar till att stödja föräldrar som inte lever ihop att finna sina egna lösningar för barnets bästa rörande vårdnad, boende och umgänge. Detta kan ske exempelvis genom samarbetssamtal. Föräldrar som är överens kan skriva avtal hos familjerätten om vårdnad, boende och umgänge som blir juridiskt bindande efter socialnämndens godkännande. Familjerätten behandlar även frågor rörande faderskap och adoption.

1.4.2 Familjerättssekreterare

En socialarbetare med socionomutbildning som arbetar med familjerättsliga frågor.

1.4.3 Vårdnad

Enligt 6 kap. 11 § FB har den som är vårdnadshavare för ett barn rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Kap. 6 FB beskriver även barnets grundläggande rättigheter som att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Vårdnadshavaren ansvarar också för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt för att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning (Åke Saldeen 2009, *Barn- och föräldrarätt*).

1.4.4 Boende

Om föräldrar med gemensam vårdnad inte kan komma överens om hos vem barnet ska bo, kan de vända sig till tingsrätten som, om det är lämpligt, ger socialnämnden i uppdrag att göra en utredning. Utifrån denna utredning tar tingsrätten beslut om hur boendet ska se ut (Susanne Hobohm 2003, *Barnets rätt*).

1.4.5 Umgänge

Enligt barnkonventionen artikel 9 har alla barn rätt till en personlig och regelbunden kontakt med båda sina föräldrar. Barnet har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med enligt 6

kap. 15 § FB. Umgången är till för barnet, således är det barnets intresse och behov av umgänge som skall tillgodoses. En förälder har ingen rätt till umgänge med sitt barn. Om situationen kräver det kan en kontaktperson vara med och kontrollera umgänget (Mats Sjösten 2009, *Vårdnad boende och umgänge*).

1.4.6 Samarbetssamtal

Samarbetssamtal sker mellan föräldrarna och en eller två socialsekreterare. Målet med samtalen är att nå samförståndslösningar, och att på bästa möjliga sätt lösa konflikten kring vem som ska ha vårdnad om barnet, vart barnet ska bo och hur ett eventuellt umgänge ska se ut. Domstolen kan, om de anser att det är lämpligt, enligt FB ge i uppdrag åt socialnämnden om samarbetssamtal mellan föräldrarna. Samtalen kan även ske frivilligt om föräldrarna söker sig till familjerätten. Kommunen är enligt 6 kap. 18 § FB och 5 kap. 3 § SoL skyldig att tillhandahålla samarbetssamtal (Hobohm, 2003).

1.4.7 Interimistiskt beslut

I alla mål eller ärenden gällande vårdnad, boende och/eller umgänge får domstolen om det är nödvändigt tillfälligt besluta om vårdnad, boende och/eller umgänge under tiden som utredningen pågår och fram till dess att en dom eller ett beslut vunnit laga kraft, eller om föräldrarna enats och tecknat ett avtal och fått det godkänt av socialnämnden (Sjösten, 2009).

1.4.8 Snabbupplysningar

Domstolen kan enligt 6 kap 20 § FB inhämta upplysningar, så kallade snabbupplysningar eller snabbyttranden, från socialnämnden innan ett interimistiskt beslut meddelas. Vid snabbupplysningar bör socialnämnden alltid inhämta uppgifter ur socialtjänstens register och ev. ur polisens belastnings- och misstankeregister. Det är inte meningen att dessa upplysningar ska vara omfattande, ofta räcker det med att utredaren samtalar med föräldrarna och om möjligt även med barnet. Samtalen med föräldrarna bör fokusera på barnets livssituation samt föräldrarnas möjlighet till samverkan i frågor som berör barnet (Socialstyrelsen 2003, *Vårdnad, boende och umgänge*).

2. TIDIGARE FORSKNING

Under denna rubrik ämnas en presentation av de främsta studier som gjorts inom ämnet familjerättsliga processer med fokus på barnets bästa. Då nedanstående forskning genomfördes innan lagändringarna i FB år 2006, som syftade till att stärka barnperspektivet, är det av intresse att undersöka hur barns bästa och barns deltagande i familjerättsliga processer förvaltas idag.

2.1 FORSKNING KRING VÅRDNAD OCH VÅRDNADSTVISTER

Johanna Schiratzki (1997) diskuterar frågor gällande vårdnad och vårdnadstvister i sin avhandling, *Vårdnad och vårdnadstvister*. Hon behandlar de rättsliga frågor som kan uppstå vid vårdnadstvister och diskuterar hur barnets bästa tolkas och används i dessa sammanhang.

Enligt Schiratzki ska barnets bästa vara avgörande vid alla rättsliga åtgärder som berör barn. Barnets ställning har förändrats i form av att man numera ser barnet som en egen person med egna behov istället för att betrakta barnet som tvistens objekt. I vårdnadstvister bör man sträva efter att lösa situationen på ett sätt som innebär minsta möjliga negativa förändring för barnet. Man bör även uppmuntra umgänge och kontakt med den föräldern som barnet inte bor hos, om det inte är skadligt för barnet. Schiratzki anser även att den föräldern som hade mest umgänge och kontakt med barnet före separationen bör vara den som utövar den faktiska vårdnaden efter separationen.

Schiratzki redovisar i sin avhandling att gemensam legal vårdnad har ökat markant under de senaste årtiondena, men att förändringarna i de faktiska förhållandena är mer blygsamma. Umgänget mellan barn och den föräldern som barnet inte bor med har ökat något medan andelen fäder som har ensam vårdnad har minskat. När det gäller utvecklingen inom lagstiftningen så har det huvudsakligen fokuserats på regler om överföringen av vårdnad medan frågor gällande vårdnadens omfattning och innebörd har fått mindre uppmärksamhet.

Enligt Schiratzki så speglar inte rätten kärnan av svensk moral vilket leder till problem när lagstiftningen är baserad på allmänna moraliska målsättningar eftersom detta förutsätter en enhetlig syn på hur dessa målsättningar ska tolkas. Schiratzki menar att eftersom vi lever i ett mångkulturellt och fritänkande samhälle så kan uppfattningen om hur man ska tolka vad som är barnets bästa variera. Ju mer detta varierar desto viktigare är det att lagen ger tillämpbara miniminormer.

2.2 FORSKNING KRING BARNES DELTAGANDE

Lotta Dahlstrand (2004), forskare i civilrätt, har i sin doktorsavhandling *Barns deltagande i familjerättsliga processer* studerat vilka möjligheter barn har att delta i olika familjerättsliga processer som berör dem personligen, såsom mål om vårdnad, boende och umgänge. Detta studerade hon med avstamp från den lagändring som kom 1996 som handlade om barns rätt att komma till tals. Vid frågor rörande vårdnad och umgänge visar Dahlstrands resultat bl.a. att barn i åldern 3-6 hade svårt att göra sig hörda och få sina åsikter beaktade. Från 7 års ålder fanns däremot ett stort intresse att redogöra för barnets åsikter i processen. Barn från 7 år vars åsikter var tydliga fick i hög grad sina önskemål beaktade i domstolen. Av barn i ålder 7-17 var det 34 av 35 som fick sina önskemål uppfyllda av domstolen när deras åsikter framkommit på ett tydligt och säkerställt sätt. Dahlstrands forskning visar även att tingsrätterna respekterade barnens ställningstaganden olika, beroende på hur väl barnets

önskemål stämde överens med ett objektiva barns bästa. När barnets önskemål inte överensstämde med vad som objektiva sett var det bästa för barnet, så tog domstolen hänsyn till barnets ålder. De äldre barnen hade större möjlighet att få sin önskan uppfylld än de yngre barnen (Dahlstrand, 2004).

Heide Ottosen (2006) analyserade i sin artikel *In the Name of The Father, The Child and The Holy Genes* 75 problemfyllda vårdnadstvister i Danmark. Undersökningen fokuserar på hur familjerätten tolkar barnets bästa och hur olika föreställningar om barns bästa konstrueras i den rättsliga processen. Ottosen diskuterar bl.a. den kontroversiella frågan om huruvida barn har rätt att undgå kontakt med en förälder. Av hennes undersökning framgår att hänsyn togs till barns vilja då barnet var över tolv år. En av slutsatserna som Ottosen drar är att äldre barn hade stor inverkan på den beslutsfattande processen, medan yngre barn inte hade samma inverkan. Detta blev tydligt då ett äldre och ett yngre syskon med samma upplevelser och erfarenheter ville undgå kontakt med en förälder. Det äldre syskonet fick omedelbart bli förskonat från umgänget medan det yngre syskonet fick genomgå en utdragen process innan samma resultat uppnåddes (Ottosen, 2006). Även då denna undersökning visar på danska förhållanden har den relevans för uppsatsen, då barnets bästa och föräldrarnas rätt ställs mot varandra även i Sverige.

2.3 FORSKNING KRING BARNETS BÄSTA

Annika Rejmer (2003), rättssociolog vid Lunds universitet, har i sin avhandling *Vårdnadstvister* skrivit om tingsrättens funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa. Avhandlingens empiriska material består av en enkätundersökning som riktades till socialsekreterare, domare och advokater som arbetade med att handlägga vårdnadstvister, samt till föräldrar som genomgått en vårdnadstvist. Det empiriska materialet utgörs även av en dokumentanalys där Rejmer granskade 114 rättsfall bestående av vårdnadsutredningar och tingsrättsdomar.

I enkätundersökningen framkom bl.a. att 96 % av domarna, 78 % av både advokaterna och socialsekreterarna instämde helt eller delvis med påståendet om att barnet var i fokus under handläggningen. Dock visar Rejmers dokumentanalys att i endast 6 % av de vårdnadsutredningar som hon analyserade kunde fokus anses ligga på barnet. En tänkbar förklaring till detta, enligt Rejmer, var att det inom domstolssystemet fanns en inneboende konflikt mellan att se till barnets bästa samtidigt som föräldrarnas intresse skulle tillgodoses.

Ett annat beaktansvärt resultat i Rejmers enkätundersökning visar att de professionella aktörerna var osäkra på vad begreppet barnets bästa innebar. 84 % av socialsekreterarna, 61 % av advokaterna och 50 % av domarna tyckte att begreppet barnets bästa var otillräckligt definierat. Rejmers enkätundersökning visar även att i de vårdnadsutredningar hon granskade innehöll 77 % en rekommendation från familjerättssekreterarna till domstolen om vem som skulle få vårdnaden, och i nio fall av tio gick domstolen på familjerättssekreterarnas rekommendationer.

3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Uppsatsens empiri ämnas analyseras utifrån ett rättssociologiskt perspektiv. För att bidra till en mer innehållsrik analys kommer det teoretiska begreppet handlingsutrymme att användas som ett redskap för att ge en djupare förståelse.

3.1 RÄTTSSOCIOLOGI

Anna Hollander & Katarina Alexius Borgström (2005) skriver i boken *Forskningsmetoder i socialt arbete* att i stort sett alla som ägnar sig åt socialt arbete måste på ett eller annat sätt förhålla sig till lagar, förordningar och olika slags bestämmelser. För att få en förståelse för hur samspelet mellan rättsliga regler och den faktiska tillämpningen ser ut så kommer analysen kopplas till ett rättssociologiskt perspektiv. Rättssociologin studerar vilka effekter rätten har i samhället och försöker förklara varför rätten har dessa effekter. En viktig funktion rätten har är att skapa överenskommelse mellan beteende och normer för beteendet. Om inte rättsreglerna matchar de normer som råder i samhället kommer rättsreglerna troligtvis förlora status och inte efterlevas. För att få en mer precis definition på vad begreppet rättssociologi innebär hämtas ett citat från Nationalencyklopedin:

Rättssociologi - samhällsvetenskapligt ämne som studerar relationen mellan rätt och samhälle, hur lagstiftning och rättskipning har utvecklats under påverkan av sociala faktorer och hur det juridiska influerar människors medvetande och handlande.

(Nationalencyklopedin, 2010)

Rättssociologin omfattar således studiet av rättsreglerna och deras innebörd, samt hur de inverkar på samhället. Rättssociologin är en relativt ung vetenskap som blev aktuell i samband med industrisamhällets uppkomst. Rättssociologin innehåller inslag av både

rättsvetenskap och samhällsvetenskap. Utifrån ett rättssociologiskt perspektiv blir det möjligt att undersöka rättsliga företeelser med hjälp av samhällsvetenskapliga teorier och metoder. Thomas Mathiesen (2005) skriver i *Rätten i samhället - En introduktion till rättssociologin* att det är möjligt att undersöka förhållandet mellan lagar och samhälle utifrån ett rättssociologiskt perspektiv. Teorin blir användbar för att belysa huruvida lagens avsedda intentioner uppnås genom den tillämpning som råder idag. Rättssociologi fokuserar på rättens bakomliggande motiv samt dess konsekvenser eller funktioner i samhället.

I Håkan Hydéns (2002) bok *Rättssociologi som rättsvetenskap* framhålls att kärnan inom rättssociologin är normerna. Normer kan i vardaglig bemärkelse liknas vid ett mönster för hur man ska utföra något eller hur man ska uppträda mot varandra. De baseras i allmänhet på någon form av samstämmighet som upprätthålls med sociala sanktioner. Hydén (2002) liknar normer vid handlingsanvisningar som genereras inom ramen för olika handlingssystem. Hydén (2002) har kommit fram till att rättsregler inte är något annat än just normer, de skiljer sig inte från normer i största allmänhet. Rättsregler är t.ex. sociala, ekonomiska eller tekniska normer som fått en särskild dignitet, de har upphöjts till rättsregelns status och därmed fått en viss förstärkning som norm, exempelvis genom lag eller proposition (*ibid.*). Ett exempel på en rådande normstruktur inom rättsväsendet är att gemensam vårdnad är den vårdnadsform som anses vara den bästa för barnet. Utifrån denna norm ska tvisten mellan parterna lösas och därmed påtvingas parterna rättssystemets normstruktur (Rejmer, 2003). Ett rättssociologiskt perspektiv utgår från samhället och in i rätten, vilket innebär att rättsreglerna påverkas av de normer som råder i samhället. Om dessa rättsregler inte följs har allmänheten rätt att framtvinga regelns upprätthållande genom statligt tvång.

Hydén (2002) presenterar två olika perspektiv inom rättssociologin. Dels det vertikala, även kallat domarperspektivet som handlar om att fastställa det auktoritativt givna innehållet i rätten, och dels det horisontella, även kallat användarperspektivet som de flesta jurister arbetar med. Vidare förklarar Hydén (2002) att avtal är det vanligaste juridiska redskapet, advokater liksom familjerättssekreterare har delegation att teckna avtal, alltså är domaren sällsynt i en stor del av den praktiska juridiken. Likaså andra myndighetsföreträdare som socialsekreterare beslutar utifrån lagen om olika tjänster att tillhandahålla klienterna. Hydén (2002) talar om en tyst kunskap i negativ mening som grundar sig i att beslutsfattandet inte analyseras med utgångspunkt från dess rättsliga förutsättningar. Detta bidrar till att kontrollen och det demokratiska inflytandet över offentliga förvaltningar uteblivit (Hydén, 2002).

Då alla socialarbetare kommer i kontakt med rättsreglerna på något sätt är det av största vikt att de har kunskaper om såväl rättsreglernas innehåll som rättens samhälleliga funktioner

och effekter för att kunna tillämpa rättsreglerna rättssäkert och rättvist (Hollander & Borgström, 2005). Med anknytning till ovan nämnda kommer uppsatsen att undersöka familjerättssekreterares handlingsutrymme och påverkan i familjerättsliga processer, med utgångspunkt från barnets bästa. Uppsatsen ämnar att utifrån ett rättssociologiskt perspektiv belysa samspelet mellan rättsregler och dess faktiska tillämpning genom att intervjua familjerättssekreterare om deras syn på barnets bästa i familjerättsliga processer.

3.2 HANDLINGSENTRYMME

Kerstin Svensson (2008) skriver i sin bok *Handlingsutrymme* att socialt arbete är organiserat på olika sätt och utifrån olika grunder. Gemensamt för organisationer inom socialt arbete är dock att de strävar efter att tillvarata både klientens och samhällets intressen. I organisationerna finns även olika traditioner och identiteter.

Att bedriva socialt arbete innebär å ena sidan att genomföra organiserade insatser för och med andra människor, å andra sidan innebär det att agera i namnet av en organisation. Eftersom det som utförs inte är en personlig handling, utan en handling i ett organiserat sammanhang, är socialarbetaren organisationens aktör.

(Svensson, 2008 s. 55)

I utredningar gällande vårdnad, boende och umgänge har handlingsutrymmet stor betydelse. Familjerättssekreteraren måste i stor utsträckning arbeta med sina normativa föreställningar. Det är ett komplext ställningstagande kring vad som är det bästa för barnet. En enskild utredare kan välja hur djupt man ska undersöka ett område eller hur lite man vill undersöka ett annat. Det är familjerättssekreteraren som avgör hur beskrivningen formuleras i yttrandet och vilka kriterier som betonas i sammanvägningen (Svensson, 2008). Till viss del styr organisationens traditioner genom att tillhandahålla någon form av mall över tillvägagångssättet och den kan även bidra med kriterier för områden som ska beaktas. Men det lämnas likväl utrymme för familjerättssekreteraren att framställa den slutliga bilden av barnets situation.

Ett annat sätt att se hur handlingsutrymme inom den familjerättsliga processen kan te sig är att jämföra det med Maritha Jacobssons (2006) avhandling *Terapeutens rätt* om hur den rättsliga och den terapeutiska logiken sammanfaller i domstolsförhandlingen gällande tvångsvård. Jacobsson (2006) beskriver hur de olika professionerna, jurister och socionomer

enas om ett beslut som präglas av socialarbetarens kunskap. Denna kunskap omformuleras för att passa in i det juridiska systemet. Vidare diskuterar Jacobsson (2006) socialarbetarens handlingsutrymme som blir mer tydligt när deras utsagor har rättslig genomslagskraft. Socialarbetare har generellt en svagare position än jurister, trots det är det socialarbetarna som i hög grad påverkar vad som kommer hända med människors framtid när domare följer socialarbetarnas förslag. I uppsatsen kommer detta kopplas till vårdnadstvister, där tingsrätten ofta går på familjerättssekreterarens förslag till beslut. Domare och advokater verkar inom rättssystemet och har rättsregler att följa, men även normer och värderingar som tidigare nämnts. Familjerättssekreterarna arbetar utifrån ett barnperspektiv och ger i sin utredning förslag på det alternativ som är mest förenligt med barnets bästa. Det kan uppstå en spänning mellan familjerättssekreterarnas syn på vad som är det bästa för barnet och de regler och normer som domarna följer. Ett exempel på detta beskrevs ovan, när gemensam vårdnad blev en norm inom domstolen till varje pris, även då det stred mot barnets bästa. Jacobsson (2006) förklarar det som en spänning mellan terapeuten, som argumenterar utifrån terapeutisk logik, och det offentliga biträdet, som argumenterar utifrån en rättslig logik.

4. METOD

Nedan följer en redogörelse för de metoder som användes under framställandet av uppsatsen. Efter beskrivningen av tillvägagångssättet följer en framställning av urvalet, metodvalen samt dess förtjänster och begränsningar. Sedan kommer en beskrivning av genomförandet och bearbetningen av intervjuerna, arbetsfördelningen och slutligen ett stycke kring etiska överväganden.

4.1 LITTERATURINHÄMTNING

I sökandet efter avhandlingar och böcker om barns bästa och familjerättsliga processer användes huvudsakligen sökmotorerna Libris och Lovisa. Databasen Elin användes för att söka efter vetenskapliga artiklar. Aktuella sökord i sökmotorerna var *vårdnadsutredning*, *vårdnadstvist*, *barnets bästa*, *familjerätt* samt *barn och vårdnad*. Sökord på engelska: *the child's best interests*, *child*, *divorce*, *costudy* och *family law*.

4.2 URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR

Valet av intervjupersoner blev sju stycken familjerättssekreterare som arbetade med vårdnadsutredningar. Även domstolens roll i vårdnadstvister är högst väsentlig och av största intresse, men detta område valdes dock att inte undersökas genom intervjuer eftersom det skulle bli en för omfattande undersökning. Istället fick litteraturen visa vägen på detta område. Därmed redovisas endast familjerättssekreterarnas perspektiv på hur en vårdnadsutredning går till. De socialsekreterare som deltog i undersökningen var både kvinnor och män. Det lades dock inte någon vikt vid detta i analysen eftersom syftet med uppsatsen var att undersöka hur barnperspektivet förvaltades i vårdnadsutredningar, oberoende ifall det var en kvinna eller en man som gjorde utredningen.

Kriterium för urvalet av de socialsekreterare som intervjuades var att de skulle arbeta med vårdnadsutredningar. Syftet med intervjuerna var att undersöka hur familjerättssekreterare går till väga vid handläggning av vårdnadstvister, om de utgår från barnets bästa och i så fall hur de gör det. För att få en uppfattning om tillvägagångssättet vid vårdnadsutredningar skiljer sig åt kommuner emellan förlades intervjuerna i fyra olika kommuner. Syftet med detta var dock inte att jämföra olika kommuner utan att få en förståelse för hur olika kommuner går till väga vid handläggningen av vårdnadsutredningar och hur enskilda socialsekreterare påverkar bedömningen.

4.3 VAL AV METOD

Nedan följer en presentation av de metoder som användes vid insamlandet av det material som utgör analysen i uppsatsen.

4.3.1 Vinjettstudie

Intervjuerna grundade sig på en vinjett i form av en fallbeskrivning³. I boken *Forskningsmetodik för socialvetare* förklaras att vinjettstudier ofta används för att studera människors värderingar och val. Inom socialt arbete har vinjettstudier använts för att studera socialarbetares bedömningar av sina klienters situation och hur de går till väga vid bedömningar (Meuwisse et al. 2008). Det är en användbar metod för att kartlägga värderingar och handlingar inom olika grupper, i detta fall familjerättssekreterare. Vinjettstudier bygger på korta berättelser som respondenterna får reflektera kring och berätta hur de hade agerat i just den specifika situationen. Det är alltså intervjuaren som bestämmer vilken kontext

---

³ Se bilaga 2.

respondenterna ska förhålla sig till. Vinjettstudien valdes som metod då den ansågs kunna bidra till att hitta intressanta skillnader och likheter i de olika familjesekreterares värderingar och handlingar. För att ge mer djup i undersökningen så gjordes vinjetten om till hälften av de intervjuade familjerättssekreterarna. Hälften av dem som deltog i undersökningen fick en berättelse om en pappa som funderade på att ansöka om ensam vårdnad medan den andra hälften fick en berättelse om en mamma som funderade på att ansöka om ensam vårdnad. Detta gjordes för att undersöka om det fanns några eventuella skillnader i värderingar gällande kön och för att få reda på om där eventuellt fanns några olikheter mellan män och kvinnors möjlighet till att få ensam vårdnad om barn. Vid intervjuerna lades det dock inte så stor vikt vid könsaspekten och skillnaden i vinjetten gav inget resultat. Därav kommer könsaspekten inte diskuteras vidare i uppsatsen.

4.3.2 Semistrukturerad intervju

Vinjettstudien kombinerades med semistrukturerade intervjuer. Patrik Aspers (2007) beskriver i boken *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden* att semistrukturerade intervjuer består av tydliga frågor men som ändå lämnar utrymme för att följa upp de svar som ges av den intervjuade. Detta bidrog till en djupare bild av det som skulle undersökas eftersom det skapade en möjlighet till dialog. Denna metod ansågs vara bäst lämpad eftersom syftet var att få en djupare förståelse för hur familjerättssekreterare gick till väga när de utredde vad som var den bästa lösningen för barnet. Då en kvantitativ metod inte hade givit lika mycket djup i frågan som skulle undersökas så valdes denna metod bort. Ambitionen var att få enskilda familjerättssekreterares tankar om moral och värderingar eftersom dessa sedan speglas i utredningarna. Familjerättssekreterarna fick med semistrukturerade intervjuer möjlighet att besvara frågorna med sina egna ord, något som inte vore lika möjligt vid strukturerade intervjuer. En begränsning med semistrukturerade intervjuer kan dock vara att frågorna som ställs riskerar att till en viss del styra svaren som ges.

4.4 METODENS FÖRTJÄNSTER OCH BEGRÄNSNINGAR

Vinjettstudier ska vara realistiska och typiska för den situation man vill gestalta, man kan därför med fördel konstruera sin vinjett med ett verkligt fall som förebild (Meuwisse et al. 2008). Innan författandet av vinjett genomfördes så samlades information in om vårdnadsutredningar genom litteratur och samtal med bekanta som hade erfarenhet av

vårdnadsutredningar. På så vis anpassades vinjetten så att den skulle bli så trovärdig och verklighetsanpassad som möjligt.

Gunvor Andersson och Hans Swärd (2008) skriver i boken *Forskningsmetodik för socialvetare* att material som samlas in genom intervjuer påverkas av olika faktorer. En viktig faktor är samspelet mellan intervjuaren och den intervjuade. Det finns begränsningar i intervjusituationerna eftersom frågorna i viss mån kan styra utfallen av svaren. Frågorna som ställs behöver inte alltid leda till stimulering av berättandet utan kan också leda till vissa begränsningar och hämningar.

4.4.1 Metodens tillförlitlighet

Vid användandet av en kvalitativ metod är det av betydelse att reflektera kring hur man som författare samlar in information, hur man förvaltar den och hur man sedan analyserar den, detta för att öka validiteten och reliabiliteten. För att öka reliabiliteten bör man sträva efter att vara så objektiv som möjligt. Fördelen med att vara två stycken som genomför undersökningen är att man kan kontrollera varandra och medvetandegöra den andres eventuella subjektiva föreställningar.

Då en vinjett är en påhittad berättelse, där respondenter ska svara på hur de eventuellt hade agerat i den situationen, och inte ett verkligt fall där respondenten på riktigt ska agera får man resultat som visar hur respondenten föreställer sig att han eller hon hade agerat. I och med detta var framställningen av vinjetten noga genomtänkt så att resultatet skulle bli så trovärdigt som möjligt. Vinjetten hade en verklig historia som förebild, som inte var extrem på något vis utan gav en realistisk bild av hur verkligheten ser ut för många familjer. Vinjetten blev på så sätt av den art som familjerättssekreterare ofta stötte på i sitt vardagliga arbete.

Upplägget av intervjuerna diskuterades sinsemellan författarna för att hitta en metod så att det skulle fungera så optimalt som möjligt vid intervjutillfällena. För att minimera maktobalansen som eventuellt kunde upplevas då det var två intervjuare och en intervjuad, så tilldelades en huvudansvaret för intervjun medan den andre observerade och kompletterade med eventuella frågor. På detta vis gavs det en bättre möjlighet att notera viktiga saker som kroppsspråk och gester som kunde vara betydelsefulla för innehållet i svaret. En förhoppning var att denna intervjuteknik skulle öka tillförlitligheten då det fanns mindre risk för missuppfattningar och feltolkningar. Under arbetet med det insamlade materialet togs det i beaktning att intervjuerna hade påverkats av yttre faktorer och omständigheter.

4.5 GENOMFÖRANDE OCH BEARBETNING AV INTERVJUER

Innan intervjuerna ägde rum skickades ett informationsbrev⁴ till familjerättssekreterarna som skulle delta i undersökningen. Brevet förklarade vad som var syftet med undersökningen och hur det insamlade materialet skulle användas. Vid intervjutillfällena användes en liten laptop för att spela in intervjuerna. Detta gjorde att det blev möjligt att lägga koncentrationen på det som sades under intervjun istället för att fokusera på att anteckna. Detta gav även en möjlighet att återgå till materialet i resultatredovisningen då en exakt återgivning var nödvändig vid citat. Intervjuerna transkriberades ordagrant i sin helhet för att minimera risken för en felaktig tolkning. Därefter kodades materialet genom att dela in det i rubriker för att möjliggöra analys utifrån olika perspektiv (Aspers, 2007). Sedan analyserades materialet utifrån de teorier som låg till grund för uppsatsen. Slutligen kopplades det insamlade materialet till vad andra forskare kommit fram till inom området.

4.5.1 Resultatets tillförlitlighet

Då det endast var ett fåtal familjerättssekreterare som deltog i undersökningen så bidrog inte resultatet till några absoluta sanningar. Ambitionen var istället att återge en möjlig bild av hur man kan tolka familjerättssekreterares arbete utifrån olika perspektiv. Det inspelade materialet återgavs ordagrant för att begränsa risken för feltolkningar. Däremot blev materialet till viss del tolkat av författarna till uppsatsen men förhoppningen är att de som deltog i undersökningen upplever att deras åsikter framförts på ett korrekt sätt.

4.6 ARBETSFÖRDELNING

Då uppsatsen framställdes av två författare var en viss uppdelning av litteraturen och arbetet nödvändig. Även då viss litteratur delades upp så skedde författandet av texten utifrån gemensamma diskussioner. Alla intervjuer genomfördes gemensamt, dock delades arbetet med transkriberingen upp författarna emellan. Kodningen av materialet samt författandet av analysen genomfördes gemensamt.

4.7 ETISKA ÖVERVÄGANDEN

Familjerättssekreterarna som deltog i undersökning oidentifierades vid framställningen av uppsatsen då det inte ansågs tillföra uppsatsen något. Likaså benämns inte de kommuner som

---

⁴ Se bilaga 1.

familjerättssekreterarna var verksamma inom. I uppsatsen benämns familjerättssekreterarna vid fiktiva namn för att underlätta för läsaren. Namnen som valdes var: Anna, Bea, Carolina, Diana, Eva, Fia och Gerd. I undersökningen deltog en manlig familjerättssekreterare men för att säkra hans anonymitet så tilldelades även han ett kvinnonamn. Familjerättssekreterarna informerades i förväg om uppsatsens syfte och hur arbetet med uppsatsen skulle gå till väga. Detta gjordes genom att skicka ut ett informationsbrev till intervjupersonerna. De informerades om att materialet inte skulle användas i något annat syfte än det som uppgetts i informationsbrevet. Intervjupersonerna erbjöds även att läsa uppsatsen när den var färdigställd, vilket samtliga var intresserade av.

5. BAKGRUND

Detta avsnitt ämnar ge en kort redogörelse för hur utvecklingen av barns rättigheter har sett ut under de senaste århundradena och vad resultatet av det har blivit.

5.1 UTVECKLING AV BARNS RÄTTIGHETER

Synen på barn och uppfattningen om barns behov har förändrats avsevärt under århundradena i takt med samhällsutvecklingen. Rejmer (2003) beskriver att under 1700-talet hade John Lockes (1632-1704) och Jean-Jacques Rousseaus (1711-1778) stort inflytande på samhällets syn på barn. Deras teorier om en friare uppfostran där man uppmuntrade det individuella barnet fick i slutet av 1700-talet stor genomslags kraft gällande samhällets syn på barn. Under slutet av 1700-talet växte det fram ett politiskt intresse för barn och deras livsvillkor, delvis beroende på Rousseaus och Lockes syn på barn men även på grund av att de stora barnaskarorna och den utbredda fattigdomen utgjorde ett samhällsproblem vilket ledde till att allt fler institutioner engagerade sig i barnen. Synen på barns värde och behov vidareutvecklades under 1800-talet (Rejmer, 2003). Frågor gällande barns livsvillkor lyftes fram allt mer vilket gjorde att samhället fick ett mer uttalat ansvar för barn. Den politiska utvecklingen fortsatte under 1900-talet och kunskapen om barn växte allt mer. Detta visade sig bland annat genom praktiska förändringar som att barnbidraget infördes, att barn fick rätt till skolmat, skolhälsovård och skoltandvård (*ibid.*). Före 1900-talet fanns det inte någon egentlig lagstiftning gällande barn, de lagar som tidigare hade stiftats inriktade sig på föräldrars rättigheter (Sjösten, 2009). Man kunde se att en förändrad samhällssyn på barn fick genomslag i de lagar som stiftades i början på 1900-talet. I 1915 års ”lag om äktenskaps ingående och upplösning” kunde man till exempel se att det infördes en bestämmelse om att

domstolen skulle besluta i enlighet med föräldrarnas överenskommelse gällande vårdnadsfrågan om inte denna överenskommelse direkt stred mot barnets bästa. Om föräldrarna inte kunde enas skulle domstolen besluta om vårdnadsfrågan i enlighet med barnets bästa. Under 1970-talet definierades barnets rättigheter och behov i samband med vårdnadstvister i lagstiftningen. Begreppet barnets bästa blev även tydligare och mer omfattande än tidigare. Sedan 1970-talet har flera ändringar införts i lagen i ett försök att lyfta fram och förtydliga barns rättigheter och behov (Rejmer, 2003).

5.2 BARNKONVENTIONEN

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Barnkonventionen innehåller 41 "sakartiklar" som slår fast grundläggande rättigheter och behov som varje enskilt barn ska ha rätt till. Sverige ratificerade barnkonventionen år 1990 och i samband med detta gjordes en granskning av svensk lagstiftning. Under de senaste decennierna har den svenska lagstiftningen kring barn och familj genomgått betydande förändringar för att stärka barns rättsliga ställning (Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004). I samband med att Barnkonventionen ratificerades så tillsattes även Barnombudsmannen som en ny myndighet för att se till så att lagar och andra författningar överensstämde med Barnkonventionen (Schiratzki, 1997).

Barnkonventionen har fyra huvudprinciper⁵ som genomsyrar innehållet i sakartiklarna. Dock kommer endast artikel 3 och 12 beröras i analysen:

Art. 3 Barnets bästa

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.

Art. 12 Rätt att bli hörd och få sina åsikter beaktade

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

---

⁵ De fyra grundprinciperna är art. 2 Icke-diskriminering, art. 3 Barnets bästa, art. 6 Rätt till liv, överlevnad och utveckling, art. 12 Rätt att bli hörd och få sina åsikter beaktade.

2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

5.3 FÖRÄLDRABALKEN

I FB, där förhållandet mellan föräldrar och barn huvudsakligen regleras, blir det tydligt hur lagstiftningen har anpassats för att införliva konventionen i det svenska samhället (Rejmer, 2003). I FB anges exempelvis barns grundläggande rättigheter, föräldrars skyldigheter gentemot barnet och bestämmelser kring vårdnad, boende och umgänge.

I 6 kap. 2a § FB och i barnkonventionens artikel 3 p. 1. är det fastställt att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som berör barn. Begreppet barnets bästa har inte givits någon exakt definition då uppfattningen om vad som är barnets bästa skiljer sig åt mellan olika samhällen, situationer och barn (Rejmer, 2003). Detta ger utrymme för tolkningsmöjligheter i varje enskilt beslut vilket bidrar till att man kan tillgodose det individuella barnets behov och intressen. Men det kan även innebära en risk att begreppet inte tillmätts den vikt som avses (Socialstyrelsen, 2003).

Kap. 6 i FB reglerar barnets rättigheter och föräldrarnas skyldigheter i frågor gällande vårdnad, boende och umgänge. Nedan följer de paragrafer som används i framställningen av resultat och analys.

2 § Barn står under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförträtt vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

2 a § Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och

- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

5 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten besluta att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Vid bedömningen av om vårdnaden skall vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna skall rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om det är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

15 § Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare har ett motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet skall umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, skall upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

18 § Föräldrar kan enligt 5 kap. 3 § socialtjänstlagen (2001:453) genom samarbetssamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

I mål om vårdnad, boende eller umgänge får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

Om rätten lämnar uppdrag enligt andra stycket, kan den förklara att målet skall vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetssamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl, kan rätten förlänga den utsatta tiden.

19 § Rätten ska se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Har nämnden tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning är nämnden skyldig att lämna rätten sådana upplysningar.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa den. Rätten får fastställa riktlinjer för utredningen och bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd. Om det behövs, får rätten förlänga denna tid. Rätten ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Om det inte är olämpligt, ska den som verkställer utredningen försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut.

Utan hinder av sekretess enligt 26 kap. 1 § första stycket offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) är en socialnämnd som har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för utredningen skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnd som avses i tredje stycket. Detsamma gäller när uppgifterna begärs av den som socialnämnden utsett att verkställa utredningen.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

5.4 PROCESSEN VID EN VÅRDNADSTVIST

Handläggningsprocessen initieras genom att en förälder lämnar in en skriftlig ansökan om stämning. Stämningsansökan ska innehålla yrkande, alltså vad det är föräldern vill uppnå, samt vad som ligger till grund för yrkandet. Därefter utfärdar tingsrätten stämning och meddelar den andre föräldern om detta. Den föräldern kan då svara genom att antingen medge eller bestrida yrkandet. Om föräldern bestrider yrkandet ska grunderna för detta redovisas. Sedan inleder tingsrätten en förberedande huvudförhandling, där domaren ska försöka förlika parterna. Ett interimistiskt beslut kan fattas och parterna kan remitteras till samarbetssamtal hos socialtjänsten. Om föräldrarna kan enas i samarbetssamtalen kan tvisten lösas utan en huvudförhandling. De kan då skriva ett avtal som ska godkännas av socialnämnden för att få samma verkan som en dom. Nämnden kan godkänna eller vägra godkänna avtalet. För att de ska kunna godkänna avtalet krävs att det är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna samt förenligt med barnets bästa. Socialnämnden kan således vägra godkänna avtalet om de anser att det inte är förenligt med barnets bästa. Som underlag för beslutet ska socialnämnden ha lika bra underlag som domstolen har när de ska ta beslut i en gemensam ansökning (6 kap. 19 § FB). Vid beslut om avtal gäller samma bestämmelser som vid tingsrättsförhandlingar, alltså att hänsyn ska tas till barnets vilja, med beaktande av barnets ålder och mognad. Det är inte möjligt att överklaga socialnämndens beslut. Om inte socialnämnden godkänner avtalet återstår för föräldrarna att väcka talan i domstol.

De flesta föräldrar kommer fram till en gemensam överenskommelse genom samarbetssamtal eller på egen hand. Ofta är det de allra mest konfliktladdade och komplicerade ärendena som förs upp som tvister i domstol. Om föräldrarna inte kan lösa tvisten genom samarbetssamtal fortsätter den förberedande huvudförhandlingen. Då kan socialnämnden få i uppdrag att lämna snabbupplysningar innan tingsrätten tar ett beslut i vårdnadsålet. Om det är ett komplicerat fall kan domaren besluta om att en

vårdnadsutredning ska genomföras. Då får socialnämnden i uppdrag att genomföra utredningen inom vissa riktlinjer och inom en viss tidsram som domaren fastställt. Ofta är det två socialsekreterarna som gör utredningen och de har direktiv från socialstyrelsen hur de ska gå till väga. Grundläggande är att det är barnets behov som ska stå i centrum samt föräldrarnas omsorgsförmåga och samarbetsförmåga när man gör utredningen, och den ska vara ett underlag till domstolens beslut om en lösning till barnets bästa. Vårdnadsutredarens bedömning och slutsatser är av stor betydelse då det utgör ett underlag för domstolen. Om det är lämpligt ska utredaren lämna förslag till beslut enligt 6 kap. 19 § FB. Utredaren bör även göra en konsekvensbeskrivning där man resonerar kring vad olika alternativa utvägar hade fått för konsekvenser för barnet, både kortsiktigt och långsiktigt. När utredningen är färdigställd får parterna möjlighet att yttra sig om innehållet och utredaren kan rätta till eventuella missförstånd, därefter ska utredaren skicka utredningen till domstolen som sedan sätter ut tid för huvudförhandling. Vid huvudförhandlingen skall både parterna närvara och förhandlingen skall ske muntligt. Efter huvudförhandlingen överlägger rätten och kommer fram till ett gemensamt beslut (Saldeen, 2009; Sjösten, 2009; Socialstyrelsen, 2003).

6. RESULTAT OCH ANALYS

Under denna rubrik presenteras empirin som utgörs av familjerättssekreterares perspektiv på barns bästa. Då detta är en rättssociologisk studie kommer empirin att framställas och analyseras i relation till rättsreglernas uppkomst och innebörd, samt till dess faktiska tillämpning. Detta görs genom att jämföra lagen och dess förarbeten med hur det ser ut i praktiken. Rättssociologin blir användbar för att illustrera huruvida lagens avsedda intentioner uppnås genom den tillämpning som råder idag. För att bidra till en mer innehållsrik analys kommer det teoretiska begreppet handlingsutrymme att användas som ett redskap för att ge en djupare förståelse.

6.1 SAMARBETSSAMTAL

På frågan om hur familjerättssekreterarna hade gått tillväga om en förälder hade hört av sig till dem och berättat en liknande historia som i fallbeskrivningen, så svarade samtliga att de först hade erbjudit föräldrarna att komma på samarbetssamtal. Samarbetssamtal kan man komma på frivilligt eller genom att domstolen beslutar om det. I fallbeskrivningen hörde ena föräldern av sig till familjerätten på eget initiativ, och då är kommunen enligt 6 kap 18 § FB och 5 kap 3 § SoL skyldig att tillhandahålla samarbetssamtal (Hobohm, 2003). På frågan om

vad de gör om den ena föräldern inte vill komma på samarbetssamtal svarade de att de inte kan göra något, eftersom samarbetssamtalen är frivilliga. Ett sätt att motivera kan vara att erbjuda föräldrarna att först komma för ett enskilt samtal men med målsättning att de sedan kommer tillsammans. Om en förälder vägrar att komma på samarbetssamtal så återstår det för den andra föräldern att vända sig till tingsrätten och stämma den andra föräldern. Och då har domstolen möjlighet att besluta om samarbetssamtal innan det går så långt att en vårdnadsutredning måste tillsättas.

I beslut om samarbetssamtal tas hänsyn till omständigheter i det specifika fallet. De flesta föräldrar ställer upp i samarbetssamtal som domstolen beslutat om, dock har domstolen inte några sanktionsmöjligheter för att få föräldrarna att göra det. En förälders ovilja att dela i samarbetssamtal kan i vissa fall ses som ett tecken på att föräldern är olämplig som vårdnadshavare. Det kan tolkas som att det egna intresset går före barnets, men det kan också bero på tidigare negativa erfarenheter av samarbetssamtal (Sjösten, 2009).

Familjerättssekreterarnas uppfattning var att när de får en remiss om samarbetssamtal från domstolen så var det betydligt svårare att hjälpa föräldrarna fram till enighet, eftersom konfliktnivån då var högre än vid frivilliga samarbetssamtal. Det kan också vara, som Carolina sade, att den ena föräldern redan hade bestämt sig för att få det prövat i domstol och kanske även redan vänt sig till ett ombud, då märker man ganska snart att de inte kommer enas genom samarbetssamtal. I Rejmers (2003) undersökning framhävde några advokater att frivilligheten var en förutsättning för att samarbetssamtalen skulle vara meningsfulla. De flesta av familjerättssekreterarna som deltog i undersökningen poängterade dock att det var en väldigt liten andel av samarbetssamtalen som kom från domstolen. Av de frivilliga samarbetssamtalen var det vanligt att föräldrarna enades. I Rejmers undersökning framkom även att det som domare och advokater såg som en svaghet med samarbetssamtal var att samtalsledarens kompetens var avgörande för samtalens utfall. De ansåg att en oerfaren samtalsledare kunde bidra till att konflikten fördjupades. Svensson (2008) poängterar att en samtalssituation mellan socialarbetaren och klienten är ojämlik och därmed inte ömsesidig. Vidare framhåller Svensson (2008) att socialarbetare i professionella samtal måste ha ett etiskt förhållningssätt och bemöta klienten med respekt. Om föräldrarna får remiss om samarbetssamtal via domstolen är de inte där frivilligt, och samtalssituationen blir därmed inte ömsesidig. Det kan då utgöra en svårighet att tillsammans med föräldrarna finna en samförståndslösning, när inställningen till samarbetssamtal är negativ och motivation saknas. Domarna och advokaterna i Rejmers (2003) undersökning framhöll även att utgångspunkten

med samarbetssamtalen som är att föräldrar ska enas, var en svaghet i sig. De poängterade att det inte var rimligt att försöka få föräldrar, som inte förmådde se sitt barns bästa, att enas.

Samarbetssamtal sker vanligtvis hos familjerätten, men i vissa fall kan det vara uppdelat, exempelvis om det är en liten kommun. Det kan finnas både fördelar och nackdelar med att det inte är samma person som håller i samarbetssamtalen som sedan gör den eventuella vårdnadsutredningen. I större kommuner är det en eller två familjerättssekreterare som håller i samarbetssamtalen, och sedan en eller två andra familjerättssekreterare som utför vårdnadsutredningen. Två av de familjerättssekreterare som intervjuades arbetade i en liten kommun där det var samma personer som höll i samarbetssamtalen som gjorde utredningen.

Jag har inte erfarenhet av att det har varit till någon nackdel. Men det har ju påverkat mig hur jag är, för det gäller att vara tydlig med att det är barnets behov jag företräder, och att jag ska försöka vara en medlare i föräldrarnas konflikt, inte att jag företräder någon utav dem. [---] Men det kräver en stor medvetenhet hos mig som samtalsledare och det gäller att vara tydlig med information. Och den informationen jag får under samarbetssamtalen, det är bara minnesanteckningar, det finns inte kvar när jag ska göra utredningen. [---] Och för många föräldrar är det så att de inte har en önskan om att byta eftersom de redan berättat allt för mig.

(Carolina, 2010)

Blir det utredning så får vi radera det som vi har haft i samarbetssamtalen och börja om från början. För vi är bara två här. Jag vet att vissa kommuner tycker det är förkastligt och att man måste ha olika, man måste byta handläggare. Men jag ser inte det som något jätte bekymmer, det gör jag inte.

(Bea, 2010)

Vid familjerådgivning råder stark sekretess. Skillnaden mellan familjerådgivning och samarbetssamtal är att familjerådgivningen arbetar med samlevnadskonflikter i parförhållanden och familjer, medan samarbetssamtal inriktar sig på barnet istället för vuxenrelationen och fokuserar på att lösa frågor rörande vårdnad, boende och umgänge. Således föreligger vanlig socialtjänstsekretess vid samarbetssamtal.

I en annan kommun har de delat upp det så att samarbetssamtalen sker hos behandlingsgruppen som vanligtvis arbetar med familjebehandling. På frågan om vilka fördelar de ansåg att det fanns med att ha det uppdelat så gavs svaret:

Alltså vi är ju blanka när vi börjar. Och de kan fritt prata på samarbetssamtalen, det ligger inte dem till last eller vad man ska säga sen i utredningen.

(Diana, 2010)

Justitieombudsmannen (JO) har uttalat att det inte bör vara samma person som håller i samarbetssamtalen som sedan gör utredningen i samma ärende, oavsett vilken karaktär samarbetssamtalen haft. Vare sig det handlar om familjerådgivningssekretess eller socialtjänstsekretess är det olämpligt att det är samma person. Vidare menar JO att om risken finns att de uppgifter som lämnats under samarbetssamtal kan komma att användas i en eventuell kommande utredning kan det medföra en avvaktande hållning från föräldrarnas sida gentemot samtalsledaren (JO 1985/86).

En fördel som Sjösten (2009) tar upp med att det är samma person som håller i samarbetssamtalen och som sedan gör utredningen är att om barnet uppnått en mogen ålder och därmed kommit till tals i samarbetssamtalet, så slipper barnet anförtro sig åt en ny person. Kommer det in en ny person som ska ansvara för utredningen så måste barnet på nytt bygga upp en relation och ett förtroende till denna person. Dessa omständigheter talar enligt Sjösten (2009) för att det ska råda socialtjänstsekretess under samarbetssamtal.

6.1.1 Barnsamtal i samarbetssamtal

Även barn har möjlighet att delta i samarbetssamtalen. Enligt Sjösten (2009) finns det enligt lag ingen skyldighet att bjuda in barnen i samarbetssamtalen, eftersom samtalen berör föräldrarnas inbördes konflikt och därför är det just föräldrarna som ska delta i samarbetssamtalen. Men enligt barnkonventionen artikel 12 har barn rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem personligen. I 3 Kap 5 § 2 st. SoL framkommer att när en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt kartläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. I prop. 2005/06:99 betonas att detta även ska gälla vid överenskommelser och avtal som skrivs via samarbetssamtal. Om ett barn är tillräckligt moget och vill ge sin syn på frågor rörande vårdnad, boende och umgänge, bör man således bjuda in dem i samarbetssamtalen. Dock är det viktigt att inte barnet belastas med ansvar för föräldrarnas skilsmässa, barnet ska heller inte känna att det behöver välja mellan sina föräldrar.

”Vi brukar ha ett eller två enskilda samtal med barnet. Sen finns det möjlighet för barnet att vara med tillsammans när vi träffar mamma och pappa, vilket dock är ovanligare än att ha enskilt samtal med barnet. Det man berättar om barnsamtal i samarbetssamtalet är att man inte ska förhålla sig till barn eller pressa barn på en inställning, om man vill vara hos mamma eller pappa, utan är att få en bild av barnets verklighet direkt från barnet själv. Och på det sättet ytterligare bidra med rikare material till samarbetssamtalen som ju ibland låser sig i en konflikt som delvis är av vuxenkaraktär. Men som sagt, det är ändå ganska ovanligt att vi har barnsamtal och många gånger så behövs det inte heller.”

(Gerd, 2010)

Det är av vikt att samtalsledaren pratar med barnen då denne kan informera föräldrarna om hur barnet mår, och om det känner oro eller rädsla etc. Detta kan bidra till att föräldrarna kan lägga sin egen konflikt åt sidan och börja prata om sitt barn istället och dess behov (Sjösten, 2009).

Om föräldrarna kommer på samarbetssamtal så kan man ju utifrån det också ha med barnet, ha egna samtal med barnet. [...] Träffar man ett barn så behöver man en gång för att prata fritt och lära känna varandra sen behöver man också träffas för att gå igenom vad det är som förmedlas vidare till föräldrarna. Så oftast blir det minst två samtal som man då har. Och då är förhoppningen att det jag som samtalsledare får ut av samtalet med barnet kan hjälpa föräldrarna vidare hur de ska göra för att deras barn ska må bättre.

(Carolina, 2010)

6.2 BARNSAMTAL I VÅRDNADSUTREDNINGAR

Enligt 6 kap. 2a § och 19 § 2 st. FB ska barn ges möjlighet att uttrycka sin inställning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge med hänsyn till dess ålder och mognad. Enligt Socialstyrelsen (2003) bör utredare alltid träffa barnet både enskilt och tillsammans med respektive förälder. Viktigt att poängtera är att barnet har rätt, men inte skyldighet att komma till tals. Enligt Socialstyrelsen är syftet med barnsamtal att familjerättssekreteraren ska lära känna barnet, få en uppfattning om hur barnet mår, bedöma barnets utveckling och mognad, samt kunna utforska hur samspelet med och anknytningen till föräldrarna ser ut (Socialstyrelsen, 2003).

Alla familjerättssekreterare som deltog i undersökningen betonade vikten av att träffa alla barn. Generellt sett pratade alla familjerättssekreterarna med barn över 5-6 år. Likaså framgår

av en enkätundersökning gjord av 2002 års vårdnadskommitté som presenteras i SOU 2005:43, att de allra flesta familjerättssekreterare har samtal med barn från det att barnet är 6 år gammalt. Familjerättssekreteraren Anna berättade att hon någon gång pratat med 4-4½ år gamla barn, och att bedömningen om man ska prata med barnet eller inte måste utgå från att barnet har utvecklat ett språk. Gerd svarar såhär på frågan om det finns någon gräns för när barnsamtal ska äga rum:

Det finns ju ingen absolut gräns för när vi försöker ha barnsamtal och det är ju viktigt att komma ihåg oavsett vilken ålder barnet är i att vi ställer ju extra stora krav på oss att vara följsamma och så i samtal med barn. Så vi kan ju aldrig kräva att ha ett barnsamtal, oavsett barnets ålder, utan det är vår önskan, vår ambition och vi brukar börja med att hembesök och bekanta oss med barnet och presentera oss för barnet och så här.

(Gerd, 2010)

Barn under 5-6 år träffar familjerättssekreterarna genom hembesök för att observera samspelet mellan barnet och respektive förälder. Barn över 5-6 år pratar familjerättssekreterarna med i sällskap med antingen både föräldrarna eller en förälder åt gången. Ofta träffar familjerättssekreterarna barn över 5-6 år enskilt minst två gånger. Första gången pratar de mycket om hur barnet har det, hur de önskar att det skulle bli och hur de tror att det blir. Det finns olika kontaktskapande hjälpmedel att använda sig av vid samtal med barn. Några av familjerättssekreterarna berättade att de använde sig av tejpingsdockor⁶ och nallekort⁷, med hänsyn till barnets mognad och intresse. Viktigt att poängtera är att barnet aldrig får pressas på synpunkter eller till ett ställningstagande (Sjösten, 2009; Socialstyrelsen, 2003). Detta framhöll även samtliga familjerättssekreterare. Under det andra samtalet som familjerättssekreteraren har med barnet går familjerättssekreteraren igenom med barnet vad som har skrivits ner utifrån det första samtalet. Barnet får möjlighet att ta bort och lägga till information så att beskrivningen av barnets situation stämmer överens med barnets uppfattning. Efter genomgången får barnet godkänna det som skrivits.

Två av familjerättssekreterarna, Diana och Eva, hade möjlighet att göra en utredning av familjen i en utredningslägenhet under en halvdag. Där kunde de träffa föräldrarna

---

⁶ Tejpning innebär att barnet visuellt får gestalta sitt nätverk, sin livssituation, en inre eller yttre konflikt eller en traumatisk upplevelse med hjälp av målade träfigurer. Det hela utspelar sig på en "scen" som tejpas upp på ett bord.

⁷ Nallekort består av en kortlek med 48 färgglada bilder på nallar som gestaltar olika känslor. Kan med fördel användas för att få barnet att lättare beskriva sina känslor i olika situationer.

tillsammans med barnet och observera samspelet dem emellan genom att t.ex. gå och handla mat tillsammans och sedan tillaga och äta en middag.

Dahlstrands (2004) forskning visade som tidigare nämnts att det från 7 års ålder fanns ett stort intresse att redogöra för barnets åsikter i processen. Barn från 7 år vars åsikter var tydliga fick i hög grad sina önskemål beaktade i domstolen. Av barn i ålder 7-17 var det 34 av 35 som fick sina önskemål uppfyllda av domstolen när deras åsikter framkommit på ett tydligt och säkerställt sätt. Vår uppfattning är att de familjerättssekreterare som deltog i vår undersökning var mycket angelägna om att höra barnets inställning. Om inte barnet hade utvecklat ett språk var det viktigt för familjerättssekreterarna att få träffa barnet i dess hemmiljö och observera samspelet med respektive förälder.

6.2.1 Barngrupp

I två av kommunerna fanns en barngruppsverksamhet, som var till för barn med separerade föräldrar där skilsmässan varit svår.

Barngruppen kan stärka barnet att ta position utifrån sin egen önskan, sina egna önskemål och sin egen vilja. Den kan hjälpa barnen att sätta ord på vad dem vill.

(Anna, 2010)

Syftet med barngruppen var bl.a. att barn skulle få träffa andra barn som levde under samma livsvillkor och få dela sina upplevelser med varandra. Barngruppsverksamheten riktade sig åt barn i åldern 8-12 och i en av kommunerna hade de även försökt med tonårsgrupper.

Och vi har försökt med mindre grupper men de ska ju kunna uttrycka sig lite mer. Men vi har haft ner till 5 ½ - 6 år med i någon grupp. Den grupp där det passar allra bäst är mellan 8 och 12 år. [---] Vi jobbar mycket med lek och det är en härlig stämning i de här barngrupperna för vi arbetar med symboler och sånt som barnen tycker om att syssla med. Så det brukar vara mycket skratt, mycket glädje och de springer till våra sammankomster.

(Anna, 2010)

6.3 BBIC – BARNES BEHOV I CENTRUM

Familjerättssekreterare har ett handlingsutrymme som förvaltas på olika sätt. Utifrån detta blir utredningarna och bedömningarna naturligtvis olika. Att göra en vårdnadsutredning innebär att utreda och tolka ett barns situation. Information samlas in, sammanställs och presenteras som ett tydligt förslag till beslut, som sedan ska utgöra ett underlag till tingsrätten som ska ta beslutet. Därför undersöktes hur familjerättssekreterarna rent praktiskt gick till väga när de skrev vårdnadsutredningar.

En av intervjuguidens frågor syftade till att få information om huruvida familjerättssekreterarna hade någon generell utredningsmall att gå efter eller om olika kommuner hade olika frågeställningar. Intervjusvaren visade på att ingen av de aktuella kommunerna använde sig av någon generell mall. Kommunerna hade istället egengjorda dokument som de arbetade efter. Trots detta var det den allmänna uppfattningen hos familjerättssekreterarna att kommunernas dokumentinnehåll inte skiljde sig nämnvärt åt.

Jag tror det är rätt så traditionellt hur man gör vårdnadsutredningar. Vi har ju ett nätverk där vi träffar kommuner och där ser man att vi jobbar rätt så lika allihop, det är rätt så traditionellt.

(Diana, 2010)

En tänkbar förklaring till detta kan vara att även om kommunerna har skapat sina egna utredningsdokument så har de använt sig av Socialstyrelsens rekommendationer kring vårdnad, boende och umgänge och därigenom skapat liknande dokument att arbeta utifrån.

Eftersom i stort sätt alla kommuner i Sverige använder sig av en BBIC-mall⁸ vid barnavårdsutredningar så kan det vara av intresse att undersöka varför man inte har infört detta vid vårdnadsutredningar. På frågan om intervjupersonerna ansåg att det fanns ett behov av en BBIC-mall vid vårdnadsutredningar så svarade samtliga att de inte upplevde att det fanns något behov av en sådan mall eftersom utredningarna redan var så omfattande och grundliga. Gerd och Carolina ansåg dock att en mall hade kunnat göra utredningarna mer enhetliga och Carolina menade även att det hade kunnat underlätta för domstolen om de fick mer enhetliga utredningar.

---

⁸ BBIC är ett system för utredning, planering och uppföljning av barn i den sociala barn- och ungdomsvården. BBIC utgörs av en triangel, där de olika sidorna innefattar områden för barnets behov, föräldrarnas förmåga och faktorer i familj och miljö (Socialstyrelsen, 2006).

Det är klart att man kan anpassa det till familjerätten, men formulera det på annat sätt. Och visst vore det kanske lättare för domstolen om de fick mer enhetliga, mer likadana utredningar.

(Carolina, 2010)

De övriga familjerättssekreterare var emot användandet av en BBIC-mall då de inte ansåg att det skulle tillföra eller förbättra något.

Familjerättssekreterarens utredning och bedömning är av största vikt i vårdnadstvister då tingsrätten huvudsakligen går på familjerättens förslag i beslutsfattandet (Rejmer, 2003; Socialstyrelsen, 2003). En viktig sak att tänka på, som Gerd sade under intervjun, är att de flesta som blir aktuella i en vårdnadsutredning blir det oftast bara en gång vilket innebär att familjerättssekreterarnas utredning och bedömning kan få konsekvenser för en lång period av barnets liv. Det är utredarens omdömesförmåga som ligger till grund för kvaliteten på utredningen. Det är utredaren som väljer vilken information som tas med i utredningen och hur denna formuleras (Socialstyrelsen, 2003). Det är därför av största vikt att familjerättssekreterare väljer sina ord med omsorg. Faktorer som påverkar hur bedömningen utfaller är bl.a. vilket ideal familjerättssekreteraren lutar sig åt, hur organisationen formar och styr samt vilken relation familjerättssekreteraren utvecklar till familjen som utreds (Svensson, 2008).

Det ställs med andra ord höga krav på familjerättssekreteraren och som vid alla situationer där den enskilde individen har stort handlingsutrymme och inflytande på slutresultatet så finns det en risk för att utgången inte blir rättssäker eller opartisk. Detta dilemma är svårt att undvika i arbeten som kräver individanpassade lösningar eftersom det då är nödvändigt med handlingsutrymme. En mall eller manual kan bidra till att bedömningar blir mer enhetliga och mindre varierade (Svensson, 2008). Som tidigare nämnts kan detta även utgöra en hjälp för tingsrätten som får tydligare och mer enhetliga utredningar, vilket i sin tur kan leda till att rätten har lättare att beakta barnets bästa.

Socialstyrelsens publikation *Riskbedömningar i samband med utredningar om vårdnad, boende och umgänge* från 2007 visar att en gemensam mall för vårdnadsutredningar ger en bättre prognosförmåga, en ökad offentlighet och även bättre förutsättningar för enhetliga beslut inom och mellan olika förvaltningar, detta ger i sin tur bättre rättssäkerhet.

6.4 BARNETS BÄSTA

Enligt förarbetena till FB är barnets bästa väl förankrat i svensk lagstiftning och centralt i barnkonventionens artikel 3 (Prop. 1997/98:7). Som tidigare nämnts så har begreppet barnets bästa inte givits någon exakt definition. Enligt förarbetena är det inte möjligt att tillskriva begreppet någon utförligare beskrivning utan att riskera att man går miste om den individuella bedömningen (Prop. 1990/91:8). I intervjun ingick därför frågor gällande barnets bästa för att undersöka hur familjerättssekreterarna reflekterade kring detta begrepp och hur de tillämpade det i praktiken.

6.4.1 Definitioner av barnets bästa

På frågan om hur familjerättssekreterarna definierade begreppet barnets bästa gavs det lite olika svar. Anna hänvisade till 6 kap. 2a § FB där det står att man ska fästa avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna och att barnet har rätt att känna till sitt ursprung. Detta ansåg Anna var en bra utgångspunkt i definitionen av begreppet men att man sedan även fick lägga till faktorer som att barnet inte ska utsättas för övergrepp av olika slag, vilket även regleras av 6 kap. 1 § FB. Även Bea hänvisade till ovannämnda lagstiftning för att definiera barnets bästa men ansåg egentligen att barnets bästa var när föräldrarna kunde samarbeta och komma överens.

Ja, barnets bästa, att de har en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, det står i FB. Barnets bästa är väl egentligen att föräldrarna kan komma överens, inte vad föräldrarna kommer överens om utan att föräldrarna kommer överens, det är barnets bästa. Och barnets bästa är, om nu föräldrarna separerar, egentligen är barnets bästa att föräldrarna lever tillsammans, men sen är det ju oundvikligt det är ju så att det finns separationer och då är ju barnets bästa att föräldrarna samarbetar väl.

(Bea, 2010)

Carolina definierade begreppet utifrån hur barnet har rätt att bli behandlat, vilket även regleras av de inledande paragraferna i 6 kap. FB.

Dels är det ju utifrån hur barn har rätt att bli behandlade. Och då kommer vi ju in på frågeställningar som rör föräldrars agerande och beteende mot barnet. Fysisk och psykisk misshandel. Att de blir behandlade och respekterade utifrån vem de är. Det är grundläggande. Sen vad de har behov av, att få en så god omvårdnad och omsorg, trygghet och stimulans. Så det blir ju alla de här frågeställningarna att pröva i förhållande till hur föräldrarna kan tillgodose de här behoven.

(Carolina, 2010)

Gerd beskrev barnets bästa som två parallella perspektiv där det ena perspektivet representerades av en generell syn av barns behov och det andra perspektivet hade fokus på vad det enskilda barnet behöver.

Man kan säga att det är två parallella tänkanden. Det ligger parallellt och samtidigt går in i varandra. Det ena är ju ett generellt perspektiv om hur man eller hur jag tänker kring vad barnet behöver, men det räcker ju långt ifrån, utan man måste ju försöka se vad det aktuella barnet som är aktuellt i en utredning, vad är den individens bästa utifrån de förutsättningar som finns? Och det är det som man som utredare behöver utgå ifrån.

(Gerd, 2010)

På frågan om de ansåg att begreppet var tillräckligt definierat i barnkonventionen och lagstiftningen så var majoriteten eniga om att det skulle kunna beskrivas lite tydligare i lagen men att det samtidigt var svårt att göra detta eftersom begreppet ska vara generellt och kunna användas i olika sammanhang.

Ja alltså man hade kunnat göra det mer tydligt. Det tror jag, utifrån barnen. För många gånger är det ju föräldrarnas rätt som lyser igenom på något sätt i domstolar, men vad, det är jätte svårt att säga. Barnets bästa är ju ett väldigt vitt begrepp.

(Bea, 2010)

Carolina ansåg att det var viktigt att ta in så mycket som möjligt av barnkonventionen i lagstiftningen och att det fanns utrymme för mer av detta då det, enligt henne, fortfarande rådde en viss diskrepans där emellan. Hon menade även att en tydlig definition i lagen var viktig då man vid vissa tillfällen behövde använda sig av lagen för att förklara för föräldrar vad barnet behövde och vad som var tillåtet och inte. Eva ansåg att begreppet förmodligen var

tillräckligt definierat men att det inte tillämpades på ett adekvat sätt i tingsrätten då de till stor del fortfarande utgick från ett vuxenperspektiv.

Alltså barnets bästa hur det är formulerat, det är säkert inget fel på det men tillämpningen, alltså det är fortfarande de vuxnas arena när det går till tingsrätten, det är så. Där handlar det mer om deras konflikt än barnet.

(Eva, 2010)

Utifrån svaren ovan så framgår det att familjerättssekreterarna inte hade någon enhetlig, exakt definition av begreppet barnets bästa. Familjerättssekreterarna beskrev begreppet med sina egna ord utifrån det som de ansåg var viktigast att ta med i beskrivningen. Trots detta så ingick 1 §, 2 § och 2 a §, 6 kap. FB på något sätt i samtliga beskrivningar vilket visar på att familjerättssekreterarna hade en liknande tolkning av begreppet och tillskrev det ungefär samma innebörd även om de gjorde det på lite olika sätt. En förklaring till detta kan vara att familjerättssekreterarna hade en liknande utbildning och yrkesbakgrund. En fråga som väcktes var dock om familjerättssekreterarna upplevde att övriga aktörer med annan utbildning och yrkesbakgrund tillskrev begreppet en annan definition. På frågan om de upplevde att tingsrätten hade en annan definition av begreppet så ansåg majoriteten av de intervjuade att tingsrätten präglades av ett vuxenperspektiv medan familjerätten hade mer barnperspektiv. De ansåg dock att utvecklingen gick åt rätt håll och att familjerätten och tingsrätten successivt började närma sig varandra. Gerd menade att familjerätten och tingsrätten förmodligen hade samma definition i grund och botten men att de på familjerätten fick betrakta sig som mera sakkunniga inom området barnets bästa. Fia menade att en av utmaningarna med jobbet var att skriva utredningarna så att tingsrätten förstod vad hon menade, detta eftersom deras utgångsperspektiv kunde skilja sig åt.

Rejmers (2003) undersökning visade att aktörerna inom socialtjänsten och rättssystemet hade en gemensam syn på barns grundläggande behov men att de därutöver hade olika sätt att definiera begreppet. Detta kan enligt Rejmer bero på likväl yrkesrelaterade utgångspunkter som personliga åsikter. I hennes enkätundersökning visade socialsekreterarnas svar kring barnets bästa på en djupare och bredare definition än advokaternas och domarnas svar. Rejmer (2003) menar dock att när det sedan kommer till socialsekreterarnas praktiska handläggning så begränsas deras definition till de rättigheter och omständigheter som regleras i FB och praxis. Detta kan tolkas som att även då socialsekreterarnas vårdnadsutredningar är

ämnade att tillhandahålla domstolen särskild expertis så blir det inte så eftersom socialsekreterarna har anpassat innehållet i utredningen så att det ska stämma överens med domstolens definition. Enligt Rejmer kan man därmed säga att det är domstolen som definierar vad som är barnets bästa i vårdnadstvister. Resultaten av undersökningen visar att socialsekreterarna använder sig av begreppet på ett sätt som anses riktigt inom rättssystemet istället för att utgå från det socialvetenskapliga kunskapsfältet (*ibid.*).

Om det är på detta sätt så går värdefull kunskap om barn och barns behov förlorad då detta i så fall innebär att även i de fall där domstolen går på socialsekreterarens förslag till beslut så är detta förslag påverkat av rättssystemets definition. Det känns viktigt att belysa detta då rättssystemets aktörer vanligen inte har fått någon speciell utbildning eller kunskap kring barns utveckling och behov. Fia berättade även att där hade varit domare som själva ansåg att de hade för lite kunskap kring detta område och att de önskade att det hade funnits speciella familjerättsdomstolar.

6.4.2 Barnets vilja

I 6 kap. 2a § FB står det att ”hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad”. Enligt förarbetena ska barnets ålder och mognad vara avgörande för om det är lämpligt att höra ett barn. Det är utredaren som ska bedöma om barnet är moget nog för att tillfrågas om sina synpunkter (Prop. 1981/82:168). För att undersöka hur detta tillämpades i praktiken ställdes frågan om hur mycket hänsyn man tog till barnets vilja i vårdnadsutredningar. Samtliga intervjupersoner svarade att man tog hänsyn till barnets vilja men att man samtidigt var tvungen att överväga om det var rimligt. Barnets mognad spelade stor roll i frågan om hur mycket hänsyn man kunde ta till barnets önskan. Det fanns ingen exakt åldersgräns för när man började ta hänsyn till barnets vilja utan det styrdes väldigt mycket av barnets mognad. I ärenden där barnet visade på en förståelse av situationen och där barnet kunde uttrycka sin vilja så spelade det ingen roll om barnet var åtta år eller fjorton år.

Barn som är 8 år kan ha väldigt klar uttalad vilja, och en som är 14 år kan vara väldigt otydlig. Det är alltid viktigt att lyssna in hur barnet tycker och tänker.

(Fia, 2010)

Man ska alltid ta hänsyn till barnets vilja tycker jag och man ska ta in det i sin bedömning. Men det beror ju på mognad, alltså små barn har ju inte riktigt långsiktighet i sitt tänkande, de kan inte se konsekvenserna av sitt önskemål just då. De är väldigt mycket här och nu.

(Bea, 2010)

Carolina menade att rätten numera också tog större hänsyn till barnets vilja, speciellt om de var över tolv år. Om barnet hade en väldigt tydlig uttryckt vilja som inte hade ändrats under processens gång så skulle det mycket till för att man skulle döma mot barnets vilja i rätten.

Hur stor vikt man lägger vid barnets vilja beror på hur tydliga de är i uttrycket. Så det tar vi med, och min upplevelse är att domstolen också alltmer beaktar det här. Så det är inte bara ålder, men visst är det så att om barnet har kommit upp i en ålder, 11,12,13 år, så vill inte gärna domstolen överhuvudtaget fatta ett beslut, inte ens ett första beslut utan att veta mer vad barnet tänker. Har barnet en uttrycklig vilja så går man inte emot den såvida det inte är någon särskilt som talar för att gå emot den.

(Carolina, 2010)

Fia uttryckte att det var positivt att den tidigare tolvårsgränsen var borttagen ur lagen. Tidigare stod det i 21 kap. FB att "barnets önskemål bör respekteras från tolv års ålder eller från det att barnet uppnått motsvarande mognad". Schiratzki (1997) skriver att även om lagen försågs med reservationen "eller uppnått motsvarande mognad" så blev tolvårsgränsen av stor betydelse eftersom det blev ett riktmärke. Fia menade att lagändringen var positiv eftersom man numera fokuserade mer på barnets mognad än på barnets ålder. Före lagändringen höll tingsrätten väldigt hårt på tolvårsgränsen, enligt Fia.

Familjerättssekreterarna menade att man hela tiden fick se till det enskilda fallet och det individuella barnet. I vissa fall kunde det vara väldigt svårt att tyda vad som faktiskt var barnets vilja och vad som egentligen var föräldrarnas önskan uttalat genom barnet. Fia menade att man fick vara försiktig när man tog hänsyn till barnets vilja eftersom det inte fick resultera i att barnet kände det som att ansvaret vilade på honom/henne. Hon förklarade att barn ofta är väldigt lojala mot sina föräldrar och att det kan vara väldigt svårt för dem att uttrycka en vilja som talar emot någon förälder. Detta gör att det kan vara väldigt svårt att få fram barnets genuina vilja.

Schiratzki (1997) lyfter även fram dessa två principiellt skilda perspektiven som nämnts ovan, där man å ena sidan anser att barnet borde få vara med och påverka utgången av

vårdnadstvisten eftersom den har en direkt inverkan på barnet. Men att man å andra sidan även anser att barnet borde hållas utanför föräldrarnas konflikt och inte behöva känna något ansvar för hur utgången av vårdnadstvisten blir. I Socialstyrelsens bok *Vårdnad, boende och umgänge* (2003) står det även att barnets rätt att uttrycka sin vilja är en rättighet, inte ett tvång. Barnets vilja ska redovisas utan att barnet för den sakens skull försätts i en svår valsituation. Familjerättens uppgift blir därför att skapa en bild av barnet och dess behov utan att barnet hamnar i en pressad situation.

I förarbetena bekräftas även det som Carolina vidare berättade om, det problematiska med att veta vad som är barnets verkliga vilja. I propositionen står bland annat att barnets vilja kan ha påverkats av föräldrarna och att barnets vilja kan förändras från dag till dag. Det är därför viktigt att den som är utsedd att förvalta barnets intresse gör det med sakkunskap och med beaktande till de rådande omständigheterna i det enskilda ärendet (Prop. 1994/95:224).

På frågan hur man agerar i ärenden där barnet är för litet för att uttrycka sin vilja eller där barnets vilja går emot barnets bästa så svarade Bea att man alltid måste sätta barnets bästa först även om det går emot barnets vilja och sen att man som utredare fick försöka att skaffa sig en bild av vad som kunde vara barnets bästa genom att titta på alla faktorer runt omkring och sedan göra en neutral bedömning.

Barnets vilja bör givetvis tas i beaktande vid vårdnadstvister men som beskrivits ovan är det sällan lätt att säkerställa vad som är barnets faktiska vilja. Barnet kan vara påverkat av föräldrarnas åsikter och konflikt och även känna sig pressad att ge uttryck för en vilja som gynnar båda föräldrarna. Därför kan det vara svårt att avgöra när man som utredare ska ta hänsyn till barnets vilja. Schiratzki (1997) hänvisar till HDs praxis där det framgår att också när barnet har blivit utsatt för påtryckningar av sina föräldrar eller blivit påverkad av situationen så ska man likväl ta hänsyn till barnets vilja. Schiratzki menar istället att man bör vara försiktig med tillämpningen av barnets vilja och att man inte bör tillmäta barnets vilja någon betydelse i situationer där barnet har blivit utsatt för påtryckningar av föräldrarna.

6.4.3 Barnets rätt till umgänge

Enligt 6 kap. 15 § FB ska ett barn ha rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med. Om föräldrarna inte själva kommer överens om hur umgänget ska se ut kan familjerätten bistå med samarbetssamtal för att lösa frågan om umgänge. Om de inte når fram till en gemensam lösning i samarbetssamtalen blir det domstolens sak att avgöra hur umgänget ska se ut. Umgänge kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller

genom att de har annan kontakt, såsom brev eller telefon. Dock bör möjligheten till annan kontakt endast användas i undantagsfall då ett vanligt umgänge inte är möjligt att fullfölja (Sjösten, 2009). Då umgänget är till för barnet har barnet således ingen plikt att umgås med föräldern om det inte vill. Om särskilda skäl föreligger finns det möjlighet för barnet att träffa föräldern tillsammans med en kontaktperson. Kontaktpersonens uppgift blir då att vara ett stöd till barnet och föräldrarna samt att underlätta kontakten dem emellan (Socialstyrelsen, 2003).

Vid avgörande frågor gällande vårdnad, boende och umgänge ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnet ålder och mognad (6 kap. 2 § FB). Ottosen (2006) visar i sin studie att hänsyn togs till äldre barn som hade en uttryckt vilja, men att det var svårare för yngre barn att få sin vilja igenom. Likaså visar Dahlstrands (2004) studie att när barnets önskemål inte överensstämde med vad som objektivt sett var det bästa för barnet, så tog domstolen hänsyn till barnets ålder. De äldre barnen hade större möjlighet att få sin önskan uppfylld än de yngre barnen. Barnet i fallbeskrivningen hade uttryckt att det inte ville ha något umgänge med sin förälder. På frågan om hur mycket hänsyn familjerättssekreterarna tog till barnets vilja i en sådan situation svarade samtliga att de hade försökt ta reda på varför barnet inte ville till sin förälder. De hade undersökt om det fanns någon möjlighet att ändra på umgängets utformning. Kanske skulle barnet inte vara hos umgängesföräldern över en helg, utan det hade kanske varit bättre om de hade träffats under dagtid på en vardag. Möjligen hade barnet någon fritidsaktivitet på helgen som gjorde att det inte ville åka till umgängesföräldern då, det behövde inte alltid bero på att relationen till föräldern var bristfällig. På frågan om det var möjligt att ta bort umgänget enbart utifrån barnets vilja var svaren svårtolkade.

Ja och nej. Generellt sett så har man ju en tro på att barn behöver sina föräldrar utifrån att det är ett sätt som är bra för barnen. Men visst, det finns heller ingen som skulle fysiskt tvinga en 11-åring in i en bil för ett umgänge.

(Fia, 2010)

Enligt några av intervjupersonerna verkade det vara svårt att ta bort umgänget såvida det inte förelåg en ren olämplighet hos föräldern. Några svarade att det var möjligt att ta bort umgänget enbart utifrån barnets vilja. ”Principiellt sett finns det ingen plikt för barn att umgås med föräldern. I praktiken kan ett barn dock inte motsätta sig umgänge om sådant bedöms

vara till barnets bästa” (Socialstyrelsen, 2003, s. 45). Detta tyder på en viss komplexitet i umgängesfrågan och det finns således inte några generella svar. Carolina framhävde dock att om domstolen öppnar frågan om ett umgänge med ett barn som är i den åldern som barnet i fallbeskrivningen var, så kommer de vilja veta hur barnet tycker och tänker innan de fattar ett beslut. Domstolen har en skyldighet att ta hänsyn till barnets vilja, de måste ansvara för att barnet haft möjlighet att redogöra för sin inställning. Om domstolen inte har tillräckligt med underlag för att ta hänsyn till barnets vilja får de begära att få utredningen utökad med detta. Dock gäller detta inte alltid. Om föräldrarna kan enas och om inget talar för att detta direkt strider mot barnets vilja, får domstolen besluta utan uppgifter från barnet (Sjösten, 2009).

Enligt barnkonventionen artikel 9 har alla barn rätt till sina föräldrar. Barnet har rätt till kunskap om och tillgång till både sina föräldrar. Det bästa för ett barn är att växa upp med en nära och god kontakt med bägge sina föräldrar. Om föräldrarna inte bor tillsammans behöver barnet ett regelbundet och konfliktfritt umgänge med den föräldern som det inte bor med. Men som det framgår av Rädda Barnen & Socialstyrelsens publikation *Innerst inne var man rädd...* så betyder det inte att barnet till varje pris ska träffa sina föräldrar. Ibland kan det vara bäst för barnet att inte ha något umgänge alls, ibland kan det vara lämpligt att avvakta med umgänge till barnet nått en mogen ålder (Rädda Barnen & Socialstyrelsen, 2007). Faktorer som kan tala emot ett umgänge är om föräldern gjort sig skyldig till övergrepp mot barnet eller den andra föräldern. Dock är det enligt Sjösten (2009) inte en självklarhet att umgänge ska uteslutas om ett övergrepp har skett, det krävs en individuell prövning med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet. Sjösten (2009) menar att även om verkligheten är obehaglig så är den bättre än fantasier. Barnet behöver utifrån detta perspektiv en levande och realistisk bild av den föräldern som det inte bor tillsammans med. Även Anna betonade vikten av att barnet ska ha en bild av sin förälder, oavsett om det är en dålig förälder eller en bra förälder, från samhällets synvinkel sett.

Alla föräldrar har bra egenskaper och dåliga egenskaper. Och ett barn som inte får en rättvisande bild av sin förälder skapar en annan bild. Antingen skapar barnet en idolbild att förhålla sig till eller så skapar det en monsterbild. Och bägge bilderna begränsar barnet. Idolbilden begränsar barnet i relationen till den föräldern det lever med. För det är naturligtvis den förälderns fel att barnet inte får träffa sin fantastiska mamma eller pappa. Och monsterbilden begränsar barnet på så sätt att det ger barnet rädslor. Det kanske inte vågar besöka vissa aktiviteter, eller röra sig i vissa delar av stan och så för det kanske springer på det här monstret till pappa då.

(Anna, 2010)

Vidare poängterade Anna att barn ska träffa sina föräldrar i den mån det är möjligt, och att man måste anpassa umgänget utifrån situationen. Sjösten (2009) betonar att det utifrån barnpsykologisk expertis⁹ är bättre att barnet har kontakt även med en olämplig förälder än att barnet ska gå med orealistiska drömmar och fantasier om föräldern. Självklar ställer detta särskilda krav på umgängets utformning.

En annan synpunkt som kom fram av flera familjerättssekreterare var att domstolen ser det som att det är föräldrarnas rätt till umgänge, och att det ska vara umgänge till varje pris, vilket familjerättssekreterarna motsatte sig. Man får kämpa oerhört mycket för att få igenom ett beslut om att inget umgänge ska föreligga, berättade Eva. Eva och Dianas uppfattning var att domstolen höll hårt på traditionen att föräldrarna skulle ha umgänge oavsett omständigheterna. Särskilt svårt blev det om man föreslog att en mamma inte skulle få träffa sitt barn. Enligt Eva river det upp starka känslor hos domstolen. Några familjerättssekreterare ansåg att det inte slagit igenom i domstolen att föräldrar kan vara skadliga för sina barn. Vidare berättade de att det dock tillkommit en lagändring som innebär att det inte behöver vara umgänge till varje pris, utan det kan förekomma andra former av umgänge såsom telefon- eller brevkontakt.

På frågan om det fanns några avgörande faktorer som gjorde att umgänge alltid uteslöts svarade samtliga att det alltid var individuellt, det fanns inga generella faktorer som påverkade. Bea berättade att man bl.a. får se på föräldraförmågan samt vilken relation föräldern har till barnet. Ett umgänge ska vara uppbyggande, det ska vara bra och tillföra barnet något och gör det inte det så är det, enligt några familjerättssekreterare, bättre att inte ha något umgänge alls. I SOU 2005:43 framgår att en grundläggande utgångspunkt måste vara att barn aldrig ska behöva bli utsatta för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling av en förälder. Denna trygghetsgarant är även grundläggande i Barnkonventionen, FB samt SoL. Utifrån detta kan slutsatsen dras att vid misstanke om att barnets trygghet är i fara bör inget umgänge förekomma. Om det däremot föreligger särskilda skäl som talar för att ett umgänge ändå är till barnets bästa, trots att tryggheten inte går att säkerställa, kan en kontaktperson vara ett stöd för barnet vid kontakt med föräldern.

---

⁹ Med hänvisning till SOU 1995:60

6.5 FAMILJERÄTTSSEKRETERARNAS SYN PÅ TINGSRÄTTEN

Som beskrivits tidigare är det de intervjuades uppfattning att tingsrätten fortfarande präglas av ett vuxenperspektiv och att många inom rättsväsendet saknar tillräcklig kunskap om barn. Rätten ska, enligt 6 kap. 19 § FB, se till så frågor om vårdnad, boende och umgänge blir utredda. Enligt denna paragraf ska socialnämnden även ges tillfälle att lämna upplysningar innan rätten fattar sitt beslut. Rätten är i behov av vårdnadsutredningar från familjerätten för att få ett sakkunnigt utlåtande om vad som kan anses vara barnets bästa i det aktuella ärendet. I och med detta ansågs det vara intressant att undersöka om familjerättssekreterarna upplevde att tingsrätten sedan följde deras förslag till beslut eller om rätten inte lade så stor vikt vid det. På frågan om familjerättssekreterarna upplevde att tingsrätten gick på deras förslag till beslut så svarade samtliga intervjupersoner att de upplevde det som att tingsrätten i stort sätt alltid dömde i enighet med deras förslag.

Ja, de går på våra bedömningar. Inte till hundra procent men snudd på, det är det vanligaste.

(Diana, 2010)

Anna uttryckte även att hon upplevde det som att både advokaterna och domarna lade stor vikt vid innehållet i utredningen och värderade familjerättssekreterarens åsikter.

Att tingsrätten som regel följer familjerättens förslag kan betraktas som positivt eftersom familjerättssekreteraren besitter större kunskap om barn och barns behov och är den som har träffat både föräldrarna och barnet. Men som tidigare nämnts så kan man undra hur mycket familjerättssekreteraren egentligen styr över innehållet i utredningen och hur mycket denne behöver anpassa innehållet så att det ska stämma överens med tingsrättens definition.

Även om tingsrätten till stor del gick på familjerättens förslag så fanns det vissa undantag som t.ex. när föräldrarna enades sinsemellan under en pågående förhandling. Fia menade att tingsrätten i stort sett alltid dömde till föräldrarnas överenskommelse även om det inte kunde anses vara till barnets bästa enligt familjerättssekreterarna. Även Diana och Eva delade denna åsikt. Tingsrätten ansåg oftast, enligt Fia, att om föräldrarna enades så var det barnets bästa. Fia menade att detta oftast stämde men att det fanns vissa undantag när domstolen hade dömt efter föräldrarnas överenskommelse där beslutet var totalt oförenligt med vad som ansågs vara barnets bästa. Detta trodde hon berodde på okunskap hos tingsrätten gällande barn.

Alltså jag är ju väldigt noga med att bara för att föräldrar kommer överens om en sak så behöver ju inte det vara för barnets bästa, föräldrar kan ju göra en överenskommelse som går ut på rättvisa som inte alls ligger i barnets bästa intresse. [...] Där kan jag känna att tingsrätten i högre grad än vad vi gör tycker att föräldrars överenskommelser är barns bästa. Ibland kan tingsrätten tycka att bara föräldrarna kommer överens så är det barnets bästa.

(Fia, 2010)

Det är ju ett problem för oss. Tingsrätten är ju oerhört måna om att måtte de bara enas. Det går före barnets bästa, att föräldrarna enas. Så kan vi ju vrida våra händer när vi ser att det är alldeles uppåt väggarna.

(Diana, 2010)

En av slutsatserna i rapporten *Barn i kläm* av Allmänna Barnhuset (2007) är att tanken om att barnets bästa alltid är förenligt med gemensamt ansvarstagande från både föräldrarna kan innebära att barnens faktiska situation och dess egen uttalade vilja kommer i skymundan. Fokus hamnar på maktkampen mellan föräldrarna, ett rättviseperspektiv anläggs som inte alltid har barnets behov som utgångspunkt. Enligt prop. 2005/06:99 är det en allmän utgångspunkt att samförståndslösningar kan antas vara det bästa för barnet. Domstolar ska verka för samförståndslösningar, men de får inte bortse från vad som är bäst för barnet. Sett utifrån ett rättssociologiskt perspektiv är samförståndslösningar att betrakta som en rådande normstruktur inom rättsväsendet (Hydén, 2002).

Eva ansåg även att tingsrätten ibland hade svårt att fokusera på barnets bästa eftersom rätten var så präglad av ”brottsmålstänkande”, då det var samma domstol som behandlade brottsmål som vårdnadstvister.

Tyvärr så är det för mycket brottsmåltänkande när man hamnar med detta i domstolen för de har inte, det är så svårt att få de att fokusera på det här, vad är barnets bästa. Och det är redan när advokaterna kommer in i spelet, de yrkar precis som om det hade varit ett brottsmål. Ofta så trissar de ju upp stämningen och då drar det ju på hela konflikten.

(Eva, 2010)

6.6 UTMANINGAR INOM DET FAMILJERÄTTSLIGA ARBETET

Att arbeta med familjerättsliga frågor kan vara ytterst komplext då det ofta handlar om konfliktfyllda situationer med olika viljor. I intervjun gavs familjerättssekreterarna frågan om vad de upplevde var det svåraste med att göra vårdnadsutredningar. Som svar på denna fråga gav samtliga intervjupersoner två huvudsakliga svårigheter med arbetet; när det finns en pågående djup konflikt mellan föräldrarna och att göra bedömningen.

Fia menade att familjerätten försökte få till ett samarbete mellan föräldrarna under hela processens gång eftersom detta var det bästa för barnet i vårdnadstvister. Fia tryckte väldigt mycket på att föräldrarnas oförmåga att samarbeta var direkt skadligt för barnet och att föräldrarnas samarbetsförmåga var nyckeln till lösningen.

Det är det första man säger till föräldrarna, att det är ert fel att barnet inte vill åka till den andra föräldern för ni samarbetar inte. Så nyckeln ligger inte hos barnet utan nyckeln ligger hos föräldrarna. De föräldrar som jag har varit med och fått samarbeta så har det löst sig i samtliga fall. Då vill barnet helt spontant efter en tid komma till föräldern, för då slipper det bära på den här onda stenen i ryggsäcken eller i magen. [---] Att få föräldrarna att förstå att det är deras samarbete som är nyckeln, det är det viktigaste.

(Fia, 2010)

I och med att föräldrarnas samarbete var av väldigt stor betydelse så blev det väldigt problematiskt när föräldrarna hade en djup konflikt som hindrade dem från att samarbeta kring barnet. Fia och Anna lyfte fram det problematiska med att ge ett förslag till beslut gällande vårdnad, boende och umgänge när föräldrarna gav två helt olika bilder av situationen.

Man lyssnar på mamman och håller med om mammans åsikter och hon är helt rätt på det, sen lyssnar man på pappans åsikter och han är helt rätt på det. Man ser två föräldrar som är helt underbara med sina barn. Och man begriper inte varför de slåss år ut och år in. Två kapabla människor med god samhällsställning, god ekonomi, bra förutsättningar, bra tankar om barn och barnuppfostran, men de kan inte göra det tillsammans. Det är det svåraste att se. Och att göra en bedömning utifrån det, det är inte lätt.

(Anna, 2010)

Jag tycker det svåraste är när man träffar på de föräldrarna som inte vill samarbeta. När de säger jag vill aldrig mer ha med den att göra. [---] Där föräldrarna strider om vårdnad, umgänge och boende men där båda föräldrarna säger, jag är inte intresserad av att över huvudtaget någonsin mer i mitt liv se den andre föräldern. [---] Och vad ska man tycka i en sådan utredning? De är precis lika bra, bra eller dåliga, och det måste ju vara om möjligt ännu svårare för tingsrätten som faktiskt ska fälla en dom i det.

(Fia, 2010)

Carolina ansåg även att det var problematiskt i ärenden där föräldrarna hade en djup konflikt och lyfte även fram aspekten om det förekom våld eller hot i den aktuella familjen.

Det som också är svårt är de ärenden där det förekommer våld och hot. När är det till barnets bästa att det inte ska vara någon kontakt alls, eller när är ett barns bästa att det ska vara en kontakt och hur ska den i så fall se ut?

(Carolina, 2010)

Den norm som gäller i vårdnadsfrågan är, som tidigare nämnts, att gemensam vårdnad är den vårdnadsform som är mest förenlig med barnets bästa (Rejmer, 2003). Dock framgår det av SOU 2005:43 att det finns forskning som tyder på att barnet vid gemensam vårdnad får sämre psykisk hälsa vid starka konflikter mellan föräldrarna. Det är således bättre för barnets psykiska hälsa om vårdnaden anförtros åt en förälder vid starka konflikter. För att gemensam vårdnad ska vara förenligt med barnets bästa krävs ett någorlunda konfliktfritt samarbete i de frågor som rör barnet. Detta regleras även i lagen, 6 kap. 5 § FB, där det står att rätten ska ta särskild hänsyn till föräldrarnas förmåga att samarbeta kring barnet.

I prop. 2005/06:99 framgår att beslut om gemensam vårdnad inte får användas som ett sätt att tvinga föräldrarna till samarbete. Som tidigare nämnts får domstolen döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja, men det får inte göras slentrianmässigt som ett sätt att tvinga föräldrarna till samarbete. Är det konfliktfyllt mellan föräldrarna kan de inte alltid sätta barnets bästa före den egna konflikten, och då är inte gemensam vårdnad den bästa lösningen för barnet.

Gerd ansåg att en svår del av jobbet var när man tvingades gå emot ett barns eller en förälders önskan. Där t.ex. barnets önskan inte var förenligt med barnets bästa eller där föräldrarnas samarbetssvårigheter ledde till ensam vårdnad för en av föräldrarna.

Det allra svåraste med att göra vårdnadsutredningar [...] så skulle det kunna vara att då gå emot en vilja som upplevs väldigt tydligt. Det som ett barn har uttryckt som sin önskan. [...] En vanligt förekommande svår sak är att man går emot en förälder. Ibland i en utredning är både föräldrarna missnöjda. Ibland är en missnöjd.

(Gerd, 2010)

6.7 FÖRSLAG TILL FÖRÄNDRING

Som avslutning på samtliga intervjuer fick familjerättssekreterarna frågan om det fanns något som de skulle vilja ändra på inom något område som berörde deras arbete. I stort sett alla intervjupersoner var eniga om att rätten till stor del hade ett vuxenperspektiv, eller föräldraperspektiv i dessa ärenden, eftersom det huvudsakligen är föräldrarnas röst som hörs i tingsrätten. Flera av familjerättssekreterarna ansåg att det kunde vara en bra idé att införa ett barnombud för att lyfta fram barnets röst i vårdnadstvister.

Det hade nog inte varit helt fel med ett barnombud, absolut inte. Att ha någon som företräder barnet och också för barnets skull, lite större barn har ju hänt att de har sett att mamma har ju sitt ombud och pappa har sitt ombud men vem har jag.

(Diana, 2010)

Förälder som kommer till förberedande förhandling, de företräder ju sina egna intressen. Barnet är det ingen som företräder. Så min roll som familjerättssekreterare är ju att företräda barnet. [...] Nu får jag ta ansvar för att föra in barnets perspektiv, och företräda barnets intresse. Samtidigt som jag då ska få föräldrarna till att samarbeta, kommunicera och försöka bli överens om detta. Så visst skulle det kunna vara positivt om det också fanns en som företrädde barnet.

(Carolina, 2010)

Jag har genom åren blivit allt mer övertygad om att barnet behöver ett ombud. Ett juridiskt ombud som representerar barnet när frågan faktiskt ska avgöras i rätten.

(Gerd, 2010)

Anna var dock osäker till om detta skulle vara nog för att lyfta fram barnperspektivet i rätten och menade på att det i så fall skulle innebära att det var ännu fler vuxna som skulle in och titta, röra och peta i ärendet och att det fanns en risk för att en del av ansvaret i så fall

hamnade på barnet. Anna menade istället på att hela systemet behövde omarbetas om man skulle lyckas införa ett bättre barnperspektiv i rätten.

Det är väl det att jag tycker att hela systemet behöver omarbetas som gör att jag inte säger jippi till ett barnets ombud.

(Anna, 2010)

Att införa ett barnombud som representerar barnet i rätten har varit uppe för diskussion vid ett antal tillfällen. Motioner har skickats in till riksdagen som har presenterat förslag om juridiskt ombud till barn i vårdnadstvister. År 2006 uttalade sig BO så här i denne frågan:

Barnombudsmannen välkomnar att riksdagen har antagit förslaget om att barn ska få ett eget biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge, men innan en lagändring om juridiskt biträde kan ske måste förslaget utredas igen av regeringen. [...] - Föräldrar som är i konflikt med varandra har inte alltid förmågan att skilja på sina egna och sitt barns behov. Det juridiska biträdet kan lyssna på barnet och se till att barnets synpunkter kommer fram. För att kunna avgöra vad som är bäst för ett enskilt barn måste han eller hon få uttrycka sina åsikter, anser barnombudsman Lena Nyberg.

(Barnombudsmannen, 2006)

Även då det har diskuterats och debatterats har det ännu inte blivit lagstadgat att barn ska ha ett eget ombud i rätten. I Miljöpartiets senaste motion till riksdagen kan man läsa:

I vissa kommuner har man inrättat lokala barnombud. Det är en utveckling som har vuxit fram och som vi ser positivt på och gärna skulle se vidareutvecklas så att lokala barnombud fanns över hela landet. [...] Vi anser dock att det för att stärka barns rättssäkerhet, utifrån ett barnperspektiv också finns ett tydligt behov för statligt finansierade, men regionalt placerade, barnombudsmän. [...] De ska kunna vara på barnens sida vid svåra vårdnadstvister, omhändertaganden (även om det alltid ska finnas ett ombud för barnen i rätten vid LVU, så finns skeenden när dessa inte är inkopplade), jobbiga hemförhållanden etc. De ska även kunna företräda barnen.

(Thomas Nihlén m.fl. (mp), 2009/10:So404)

Några av familjerättssekreterarna diskuterade även en förändring i form av att införa speciella familjedomstolar som enbart skulle behandla ärenden gällande vårdnad, boende och umgänge. Eller att det skulle kunna finnas en särskild domare som hade fått utbildning inom barns behov och utveckling.

Jag tror att vi skulle ha jobbat mycket närmare, alltså advokater, domare och det skulle finnas en speciell form av domstol för de här barnen. Som det är här i denna kommun att målen liksom ramlar till den domaren som just då när det ska upp är tillgänglig. Och alla har alla mål. Det är inte det optimala. För det är en väldig skillnad på brottsmål och på ett barns bästa.

(Anna, 2010)

Även denna fråga har varit uppe för diskussion och riskdagen har fått in motioner där det föreslås att man ska införa familjedomstolar. Miljöpartiet har skickat in en motion även i denna fråga där de föreslår följande:

Vårdnadstvister brukar dra ut på tiden och normalt tar det två år innan ett ärende kommer upp till beslut i tingsrätten. Det är en alldeles för lång tid. Barn lider och föräldrar lider och socialtjänstens och andra myndigheters utredningar hinner bli gamla och inaktuella när beslut ska tas. [...] För att förbättra detta skulle särskilda familjedomstolar behöva införas, som enbart handlägger familjemål. Till dessa ska kopplas domare som är utbildade inom området och gärna även i psykologi.

(Christopher Ödmann (mp), Mehmet Kaplan (mp), 2007/08:mp603)

Majoriteten av familjerättssekreterarna menade på att det behövdes mera utbildning inom hela rättsväsendet gällande barn och barns behov, men poängterade även att vissa hade ett tydligt barnperspektiv och att utvecklingen gick åt rätt håll.

Jag tror att domstolarna skulle må bra av att domarna viste lite mer om barn och barns utveckling.

(Anna, 2010)

Jag hade hoppats på att domarna och advokaterna hade fått mer utbildning med inriktning på barn och barns behov, och inte bara fokusera på de vuxna.

(Eva, 2010)

Alltså för att lyfta fram barnperspektivet ännu mer i rätten så är det ju utbildning av rådmännen det och nämndemännen kanske men rådmannen har ju ändå utslags. Det är ju utbildning. Sen kan man alltid utveckla mer. Så de får ett bättre barnperspektiv. Och nu säger jag ju inte att alla, absolut inte alla, många har ju ett väldigt bra barnperspektiv.

(Bea, 2010)

Samtliga familjerättssekreterare som deltog i intervjun ansåg att de hade ett bra samarbete med tingsrätten men några menade ändå att det fanns utrymme för förbättring. Som det såg ut nu så hade familjerätten träffar med tingsrätten en till två gånger om året. Vissa ansåg att detta räckte eftersom man även hade telefonkontakt vid behov medan andra tyckte att man skulle kunna ha lite mer regelbundna träffar. Några hade önskat att familjerätten och domstolen samt advokaterna hade jobbat närmare varandra. Ett förslag till förändring, som Diana nämnde under intervjun, var att man skulle kunna ha en socionom på advokatkontoren som skulle kunna hjälpa till med familjerättsliga ärenden och eventuellt fungera som en länk mellan familjerätten och advokaten.

Eva uttryckte en önskan om en förändring gällande snabbyttrande eftersom snabbyttranden, enligt henne, var utformat så att det i stort sett blev en miniutredning vilket innebar att det blev dubbelt arbete om det sedan kom in en begäran om utredning. En eventuell lösning, enligt Eva, skulle kunna vara att domstolen begärde in en utredning direkt istället för att först be om ett snabbyttrande.

7. AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med uppsatsen var att undersöka vilka faktorer som låg till grund för beslut rörande vårdnad, boende och umgänge, samt att undersöka synen på barns deltagande i denna process. Ambitionen var även att inhämta kunskap om huruvida familjerättsligt arbete genomsyrades av ett sådant barnperspektiv som lagen föreskriver och om det förelåg skillnader i begrepps- och lagtolkningar. Detta gjordes med utgångspunkt från lagändringarna i FB 2006 som syftade till att stärka barnperspektivet.

Barnets bästa är ett begrepp som ger utrymme för tolkning. Med anledning av detta väcktes intresset att undersöka hur begreppet förvaltades i den praktiska tillämpningen. Uppsatsen har tydliggjort vikten av begreppets flexibilitet och dess övergripande beskrivning. En allt för definierad beskrivning av begreppet försvårar anpassning till det individuella barnet. Då barnets bästa definieras av de inblandade instanserna är det av stor vikt att dessa aktörer erhåller rätt kompetens om barn och dess behov.

Även hur familjerättssekreterare rent praktiskt gick tillväga vid vårdnadsutredningar undersöktes. Detta var av intresse då familjerättssekreterare har ett handlingsutrymme som medför att utredningarna och bedömningarna av ett barns situation blir olika. Utifrån detta var det intressant att undersöka om familjerättssekreterare hade någon generell utredningsmall att utgå från eller om olika kommuner hade olika frågeställningar. Det som framgick av

undersökningen var att det inte fanns någon central utredningsmall som alla kommuner i Sverige följde, dock fanns rekommendationer från Socialstyrelsen som samtliga kommuner utgick ifrån. En fördel med en central utredningsmall som framhölls var att tingsrätten hade fått mer enhetliga utredningar, vilket hade kunnat underlätta för dem att beakta barnets bästa.

Vid frågor gällande vårdnad, boende och umgänge ska hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnet ålder och mognad. Det var av intresse att undersöka vilken hänsyn man tog till barnets ålder och mognad då den tidigare 12-årsgränsen, som syftade till att barn över 12 år skulle få komma till tals, är borttagen sedan lagändringarna i FB 2006. Undersökningen visade att familjerättssekreterare tog hänsyn till barnets vilja men att de samtidigt var tvungna att överväga om viljan kunde anses rimlig. Det var även viktigt att vara medveten om att barnets vilja kunde ha påverkats av föräldrarna och deras konflikt. Barnets mognad spelade stor roll i frågan om hur mycket hänsyn man tog till barnets vilja. Generellt sett togs mer hänsyn till äldre barn som hade uttryckt en tydlig vilja. Dock framkom det att samtliga familjerättssekreterare alltid träffade barnet. Om barnet inte hade utvecklat ett språk träffade familjerättssekreterarna barnet tillsammans med respektive förälder för att observera samspelet dem emellan.

Även komplexiteten kring umgämesfrågan var uppe för diskussion. Det är barnets rätt till umgänge, men i praktiken kan ett barn inte motsätta sig umgänge om ett sådant bedöms vara till barnets bästa. En bedömning måste göras utifrån det enskilda barnet och dess kontext, det finns inga generella svar som omfattar alla barn. Bedömningen av vad som är barnets bästa blir avgörande för om barnet ska ha någon kontakt med en förälder eller inte.

En viktig slutsats av undersökningen var att enligt majoriteten av de intervjuade familjerättssekreterarna präglades tingsrätten fortfarande av ett vuxenperspektiv, medan familjerätten hade ett tydligt barnperspektiv. Familjerättssekreterarna framhöll dock att tingsrätten hade blivit bättre på att beakta barnperspektivet och att utvecklingen gick åt rätt håll.

En annan viktigt frågeställning som behandlades i uppsatsen var om familjerättssekreterare använder sig av begreppet barnets bästa på ett sätt som anses riktigt inom rättssystemet istället för att utgå från det socialvetenskapliga kunskapsfältet. Rejmers (2003) forskning visar att det inom det familjerättsliga området gick till så, vilket då innebär att värdefull kunskap går förlorad då det är familjerättssekreterarna som är de sakkunniga i frågan om barns behov.

Utifrån dessa resultat hade det varit intressant att göra en undersökning utifrån tingsrättens perspektiv och se vilka tankar rätten har kring barnets bästa. Vidare hade det även varit

intressant att undersöka vilka förändringar som är möjliga att genomföra för att stärka barnsperspektivet i familjerättsliga processer.

REFERENSLISTA

Aspers, P. (2007) *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.

Barnkonventionen (2006) *Mänskliga rättigheter – Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Regeringskansliet.

Dahlstrand, L. (2004) *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Uppsala: Juridiska fakulteten.

Ewelöf, G. Sverne, T. & Singer, A. (2004) *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*. Stockholm: Norstedts Juridik

Hydén, H. (2002) *Rättssociologi som rättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Hobohm, S. (2003) *Barnets rätt*. Stockholm: Liber.

Hollander, A. & Borgström A, K. (2005): "Rättsvetenskapliga metoder". I Larsson, Lilja, Mannheimer, (red.): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Höjer, I. & Röbäck, K. (2007) *Barn i kläm – hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jacobsson, M. (2006) *Terapeutens rätt - rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*. Rapport Nr 52, Institutionen för socialt arbete. Umeå: Umeå universitet.

JO 1985/86

Mathiesen, T. (2005) *Rätten i samhället - En introduktion till rättssociologin*. Lund: Studentlitteratur.

May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Meeuwisse, A. & Swärd, H. & Eliasson L, R. & Jacobsson, K. (red) (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Motioner till riksdagen från Miljöpartiet: 2007/08:mp603, 2009/10:So404

Nationalencyklopedin (2010) "Rättssociologi" (elektronisk), NE officiell hemsida, <<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/kort/rättssociologi>> (2010-04-14)

Prop. 1981/82:168 *Vårdnad och umgänge m.m.*
Prop. 1990/91:8 *Vårdnad och umgänge*
Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals*
Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*
Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*

Rejmer, A. (2003) *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*.
Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Saldeen, Å. (2009) *Barn- och föräldrarätt*.
Uppsala: Iustus Förlag.

Schiratzki, J. (1997) *Vårdnad och vårdnadstvister*.
Stockholm: Norstedts Juridik.

Sjösten, M. (2009) *Vårdnad, boende och umgänge*.
Stockholm: Norstedts Juridik.

Socialstyrelsen. (2003) *Vårdnad, boende och umgänge. Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*.
Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2006) *Grundbok Barns behov i centrum (BBIC)*.
Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen & Rädda Barnen. (2007) *"Innerst inne var man rädd..." - Barns och föräldrars röster om att ha umgänge tillsammans med kontaktperson*.
Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2007) *Riskbedömningar i samband med utredningar om vårdnad, boende och umgänge*. Redovisningar av forskningsresultat från IMS och EpC.
Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2010) *Familjerätt år 2009*.
Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 1995:60 *Kvinnofrid. Betänkande av Kvinnovåldskommissionen*.
Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2005:43 *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*. Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté.
Stockholm: Socialdepartementet.

Svensson K. & Johnsson, E. & Laanemets, L. (2008) *Handlingsutrymme - Utmaningar i socialt arbete*.
Stockholm: Natur och kultur.

Ottosen H, M. (2006) "In the Name of The Father, The Child and The Holy Genes - Constructions of 'The Child's Best Interest' in Legal Disputes Over Contact" *Acta Sociologica*, 49, 29-46.

BILAGA 1 – INFORMATIONSBREV

Landskrona 2010-03-31

Till Familjerätten i Stad

Vi är två socionomstudenter på socialhögskolan vid Lunds universitet som skriver C-uppsats. Anledningen till att vi skriver till Er är för att vi har en förfrågan om Ni vill delta i vår undersökning genom att medverka i en intervju. Deltagandet i undersökningen är frivilligt och kan när som helst avbrytas. Intervjun beräknas ta ca 1-1½ timme och kommer, om Ni ger tillåtelse, att bandas. Vi vill gärna komma i kontakt med så många familjerättssekreterare i Stad som möjligt eftersom vi är intresserade av den enskildes tankar och åsikter. Så är Ni flera som har möjlighet att bli intervjuade är vi tacksamma för det. Intervjuerna kommer dock att ske enskilt.

Syftet med vår uppsats är att undersöka vilka faktorer som ligger till grund för vårdnadsutredningar och hur familjerättssekreterare förhåller sig till barnets bästa. Intervjun bygger på en fallbeskrivning som är tänkt att leda fram till en diskussion som berör frågor gällande barnets bästa i vårdnadsfrågor.

Materialet vi samlar in kommer att hanteras konfidentiellt och Er medverkan kommer att avidentifieras. Materialet kommer enbart att användas för denna uppsats och kommer makuleras efter examinationen. Ni kommer att bli erbjudna att ta del av uppsatsen när den är färdig.

Er syn och kompetens inom området är av stor vikt för vårt uppsatsarbete. Vi skulle uppskatta Er medverkan då den tillför vår uppsats betydelsefulla erfarenheter från fältet.

Vi kommer gärna till Er för att genomföra intervjun. Om Ni inte har möjlighet att träffa oss personligen så kan vi istället genomföra intervjun per telefon. Vi föredrar dock ett personligt möte eftersom vi tror att diskussionen blir med levande då.

Intervjun äger fördelaktigt rum någon gång under vecka 15 eller 16. Vänligen återkom till någon av oss med tid som passar Er så mejlar vi ut fallbeskrivningen så Ni får möjlighet att förbereda Er.

Kontaktuppgifter:

Student: Marielle Eilts
mailadress
mobilnummer

Handledare: Carina Tigervall
mailadress

Student: My Erdfelt
mailadress
mobilnummer

BILAGA 2 - VINJETT

FALLBESKRIVNING

Denna fallbeskrivning skickades ut till fyra familjerättssekreterare.

Anders och Mia har sonen Thomas som nu är 11 år. Anders och Mia skiljde sig när Thomas var 2 år och har sedan dess haft gemensam vårdnad. Thomas har bott hos Anders sedan skilsmässan och varit hos Mia varannan helg och även under vissa lov. När Thomas var cirka 10 år började han uttrycka en ovilja att åka till sin mamma, något som pappan ändå försökte motivera Thomas till. När Anders frågar Thomas om varför han inte vill åka till sin mamma svarar Thomas att mamma ofta är arg och skäller på honom och att hon bara sitter framför datorn. Anders har försökt prata med Mia om detta men Mia anser inte att hon gör något fel. Anders vet att Mia inte skulle skada Thomas fysiskt men han är också medveten om hennes hetsiga humör som ibland går över styr. Under det gångna året har Thomas ovilja blivit större och han har börjat få fysiska symtom så som magont och huvudvärk när han ska åka till Mia.

Anders vänder sig nu till Er på familjerätten för att få råd och stöd i denna situation.

Denna fallbeskrivning skickades ut till tre familjerättssekreterare.

Anders och Mia har sonen Thomas som nu är 11 år. Anders och Mia skiljde sig när Thomas var 2 år och har sedan dess haft gemensam vårdnad. Thomas har bott hos Mia sedan skilsmässan och varit hos Anders varannan helg och även under vissa lov. När Thomas var cirka 10 år började han uttrycka en ovilja att åka till sin pappa, något som mamman ändå försökte motivera Thomas till. När Mia frågar Thomas om varför han inte vill åka till sin pappa svarar Thomas att pappa ofta är arg och skäller på honom och att han bara sitter framför datorn. Mia har försökt prata med Anders om detta men Anders anser inte att han gör något fel. Mia vet att Anders inte skulle skada Thomas fysiskt men hon är också medveten om hans hetsiga humör som ibland går över styr. Under det gångna året har Thomas ovilja blivit större och han har börjat få fysiska symtom så som magont och huvudvärk när han ska åka till Anders.

Mia vänder sig nu till Er på familjerätten för att få råd och stöd i denna situation.

FRÅGOR

- Namn, arbetsplats. Vill du berätta lite kort om din utbildningsbakgrund och din yrkeserfarenhet?
- Vad hade du gett för råd till Anders/Mia? Vilka alternativ har Anders/Mia?
- Om Anders/Mia ansöker om ensam vårdnad, hur kommer den processen att se ut?
- Hur går en vårdnadsutredning till?
- Om det blir en vårdnadsutredning, hur mycket hänsyn tar du då till Thomas vilja?
- I lagen står det att hänsyn ska tas till barnets vilja utifrån *ålder* och *mognad*.
  - Vad är din tolkning av *ålder* och *mognad*?
  - Hur arbetar du utifrån det? *Svårigheter/möjligheter*

- Det ska enligt lagen vara barnets rätt till umgänge, hur hade du gjort om Thomas inte vill ha umgänge med sin pappa/mamma?
  - Hur definierar du *barnets bästa*?
  - Anser du att begreppet *barnets bästa* är tillräckligt formulerat?
  - Upplever du att begreppet definieras på olika sätt inom de olika rättsområdena? I så fall, upplever du några svårigheter med det?
  - Anser du att barnets vilja alltid är till barnets bästa?
  - Hur gör du i en situation då du bedömer att barnets vilja inte är till barnets bästa?
  - Vilka faktorer kan påverka att barnets bästa går före barnets vilja?
  - Vilka faktorer kan påverka att barnets vilja går före barnets bästa?
  - FB 6 kap 1 §
Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Lag (1983:47).
- Hur arbetar du utifrån detta och vilka *möjligheter/svårigheter* har du stött på?
- FB 6 kap 2a §
Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid
    - Risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
    - Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.
- Hur arbetar du utifrån detta och vilka *möjligheter/svårigheter* har du stött på?
- Vad är, enligt dig, svårast med att göra vårdnadsutredningar?
  - Hade du velat ändra på något som berör ert arbetssätt?